

*0: EK
*1: 2003-2004
*2: 31
*3: WordXP
*4: 31ste vergadering
*5: Dinsdag 8 juni 2004
*6: 13.30 uur

**
Voorzitter: Timmerman-Buck

**
*N

De **voorzitter**: Ik deel aan de Kamer mede, dat zijn ingekomen berichten van verhindering van de leden:

Jurgens, wegens deelname aan een commissievergadering van de Parlementaire Assemblee van de Raad van Europa;

Sylvester, Middel en De Graaf, wegens verblijf buitenslands;

Terpstra, wegens familieomstandigheden;

Koekkoek, wegens ziekte.

**

Deze berichten worden voor kennisgeving aangenomen.

De **voorzitter**. De ingekomen stukken staan op een lijst, die in de zaal ter inzage ligt. Op die lijst heb ik voorstellen gedaan over de wijze van behandeling. Als aan het einde van de vergadering daartegen geen bezwaren zijn ingekomen, neem ik aan, dat de Kamer zich met de voorstellen heeft verenigd.

**

(Deze lijst is, met de lijst van besluiten, opgenomen aan het einde van deze editie.)

*B
!Stemmingen!

Aan de orde is de **stemming** over moties ingediend bij het **beleidsdebat** naar aanleiding van de **begroting van het Ministerie van Buitenlandse Zaken voor het jaar 2004 (29200-V)**, te weten:

- de motie-Meulenbelt c.s. inzake noodhulp aan de UNRWA, de vluchtelingenorganisatie voor de Palestijnse gebieden (29200-V, C)

- de motie-Rabbinge c.s. inzake de bevordering van de agrarische productie en voedselzekerheid (29200-V, D)

- de motie-Van Gennip c.s. inzake het vasthouden aan het beleid over Afrika (29200-V, E).

(Zie vergadering van 25 mei 2004.)

De **voorzitter**: Alvorens ik de motie-Meulenbelt c.s. (29200-V, C) in stemming breng, stel ik voor, te voldoen aan het verzoek van de heer Schuyer om heropening van het debat.

**

Daartoe wordt besloten.

*B
!Heropening beleidsdebat Buitenlandse Zaken!

Aan de orde is de heropening van het **beleidsdebat** naar aanleiding van de **begroting van het Ministerie van Buitenlandse Zaken voor het jaar 2004 (29200-V)**.

*N

De heer **Schuyer** (D66): Voorzitter. Vanochtend las ik in een van de kranten die je krijgt bij de spoorwegen een bericht over het doorgeleiden van noodhulp naar terroristische organisaties in het Palestijnse kamp. Graag horen wij van de minister of dit bericht op waarheid berust. Kan zij dat onderzoeken? Het resultaat van dat onderzoek zal ons stemgedrag bij de motie bepalen. Wij kunnen ons voorstellen dat het onderzoek wat meer tijd vraag. Als dat zo is, verzoek ik de indieners van de motie om haar aan te houden.

*N

Mevrouw **Meulenbelt** (SP): Mijn fractie heeft er geen bezwaar als wordt onderzocht waar noodhulp naartoe gaat, maar ik wijs erop dat de noodhulp waarover ik een motie heb ingediend, naar de VN, naar de UNWRA gaat. Het bericht in Spits heeft daar helemaal niets mee te maken.

De reden dat ik deze motie heb ingediend, is dat ik erop hoopte dat wij in deze Kamer ondanks onze verschillende visies op het Palestijns-Israëliëse conflict met elkaar zouden kunnen besluiten dat het belangrijk is om ervoor te zorgen dat de hulp wordt hervat die vroeger al door Nederland werd gegeven aan een burgerbevolking in nood. Er lijkt mij geen betrouwbaarder organisatie om noodhulp aan door te sluisen dan de UNWRA, de VN.

*N

Minister **Van Ardenne-van der Hoeven**: Voorzitter. Zoals wij in het debat hebben besproken, gaat het bij noodhulp via UNWRA vooral om de verbreding van het aantal donoren dat meedoet bij het beschikbaar stellen van noodhulpfondsen. Dat is een van de redenen waarom Nederland op dit moment niet overweegt om de huidige bijdrage uit te breiden.

De eventualiteit van misbruik van noodhulpgelden blijft relevant. Misbruik kan voorkomen. De UN zien erop toe dat dit zo min mogelijk gebeurt. Wij zijn bezig de juistheid van het bericht van vanmorgen na te trekken. Ik kan er nog geen uitsluitsel over geven. Wij moeten ervoor oppassen niet te grote hoeveelheden geld via de noodhulpprocedure aan het Palestijnse gebied beschikbaar te stellen. Dat geldt overigens overal ter wereld, want misbruik ligt zeer voor de hand.

De heer **Noten** (PvdA): Heeft de minister zelf aanleiding om te veronderstellen dat de VN hun taak op dat gebied niet naar behoren invullen? De Spits is gratis, dat zegt genoeg.

Minister **Van Ardenne-van der Hoeven**: Voorzitter. Het is niet alleen in ons belang, maar zeker ook in dat van de Palestijnen dat wij het goed natrekken. Elk bericht hierover leggen wij zeker niet terzijde met het argument dat het wel niet waar zal zijn, stel dat het wel waar is! Wij trekken het na en zullen de Kamer zo spoedig mogelijk informeren.

Mevrouw **Meulenbelt** (SP): Voorzitter. De minister zei dat onze motie een verzoek inhield om de noodhulp uit te breiden, maar die noodhulp bestond al. In 2000 is daaraan 12 mln besteed, in 2001 4,5 mln en in 2002 2,5 mln. Vervolgens is die hulp gestopt. Het gaat dus niet om uitbreiding van die hulp maar om hervatting daarvan.

Minister **Van Ardenne-van der Hoeven**: Voorzitter. Deze informatie is al uitgebreid gewisseld tijdens het debat. Nederland levert een ongeoormerkte bijdrage aan UNRWA, onder andere ten behoeve van de Palestijnse gebieden. Dat is een constante bijdrage, al hebben wij ooit wel eens een extra bijdrage gegeven. Wij zijn namelijk nog steeds van mening dat meer rijke landen een rol moeten spelen in de noodhulpverlening aan het Palestijnse gebied. Daarom hebben wij dit jaar ook geen extra bijdrage voorzien. Er is een aparte procedure om extra noodhulp te verlenen en mocht die nodig zijn, dan is dat altijd mogelijk. Dat wegen wij natuurlijk altijd af tegen andere verzoeken om noodhulp. Deze hulp is niet altijd te plannen en kan op elk moment van het jaar worden gevraagd en wij staan nu nog aan het begin van het jaar.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Voorzitter. Ik snap niets van het verzoek van de heer Schuyer om de motie aan te houden. Zijn vraag heeft niets met deze motie te maken, ik heb dat er althans niet uit kunnen opmaken. Ik kan er in ieder geval geen touw aan vastknopen. Ik begrijp de intentie van zijn vraag niet!

De heer **Schuyer** (D66): Voorzitter. Op basis van de door mij genoemde berichten, heb ik de SP-fractie gevraagd om haar motie aan te houden om de minister de gelegenheid te geven te onderzoeken hoe de vork in de steel zit. Afhankelijk van het resultaat van dat onderzoek, zullen wij dan ons stemgedrag bepalen.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Het gaat toch over noodhulp die door de VN wordt verstrekt? U vraagt dus in hoeverre de VN eventueel noodhulp doorsluisst naar terroristische groepen?

De heer **Schuyer** (D66): Dat stond niet in het krantenbericht, dus wist ik niet dat de VN erbij betrokken was. Bovendien heeft de minister in derde termijn nog enkele andere opmerkingen gemaakt die wij bij het bepalen van ons stemgedrag zullen meenemen. De bedoeling lijkt mij glashelder. Het spijt mij dat u het niet begrijpt maar dat kan ook aan u liggen.

De heer **Pormes** (GroenLinks): Laat maar zitten!

De beraadslaging wordt gesloten.

De **voorzitter**: Op verzoek van de SP-fractie stel ik voor, de motie-Meulenbelt c.s. (EK 29200-V, C) van de agenda af te voeren.

**

Daartoe wordt besloten.

*B

!Stemmingen!

Aan de orde is de **stemming** over moties ingediend bij het **beleidsdebat** naar aanleiding van de **begroting van het ministerie van Buitenlandse Zaken voor het jaar 2004 (29200-V)**, te weten:

- de motie-Rabbinge c.s. inzake de bevordering van de agrarische productie en voedselzekerheid (EK 29200 V, D)
- de motie-Van Gennip c.s. inzake het vasthouden aan het beleid over Afrika (EK 29200 V, E).

(Zie vergadering van 25 mei 2004.)

In stemming komt de motie-Rabbinge c.s. (EK 29200-V, D).

De **voorzitter**: Ik constateer dat deze motie met algemene stemmen is aangenomen.

**

In stemming komt de motie-Van Gennip c.s. (29200-V, E).

De **voorzitter**: Ik constateer dat de motie met algemene stemmen is aangenomen.

**

*B

!VOETTEKST!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Aanpassingswet Wet bevordering integriteitsbeoordelingen door het openbaar bestuur (29243);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet op het primair onderwijs en de Wet op de expertisecentra in verband met de decentralisatie van arbeidsvoorwaarden (29256);**

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Wet Fonds economische structuurversterking (29405).**

Deze wetsvoorstellen worden zonder beraadslaging en zonder stemming aangenomen.

*B

!VOETTEKST!

Aan de orde is de behandeling van:

- **het wetsvoorstel Wijziging van de Rijksoctrooiwet, de Rijksoctrooiwet 1995 en de Zaaizaad- en Plantgoedwet ten behoeve van de rechtsbescherming van biotechnologische uitvindingen (26568) (R1638).**

De **voorzitter**: Ik heet de staatssecretaris van Economische Zaken van harte welkom.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Rabbinge** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Ik bedank de staatssecretaris bijzonder hartelijk voor de uitgebreide beantwoording van de vragen die over dit wetsvoorstel zijn gesteld. Ik heb daarvoor niets dan lof. De antwoorden zijn uitgebreid en volledig. Toch moeten wij over een aantal punten nog van gedachten wisselen. Het voorstel gaat namelijk over een wijziging van de Rijksoctrooiwet die noodzakelijk wordt geacht in verband met de invoering van Europese regelgeving. Het draait om de bescherming van eigendomsrechten van bedrijven die investeren of hebben geïnvesteerd in biotechnologische vindingen. Wij moeten ons realiseren dat het maar over een heel klein deel van de biotechnologische vindingen gaat. Het overgrote deel van de vindingen waarover wij praten, is hierbij niet aan de orde. Ik noem bijvoorbeeld tissueculture en marker-assisted resistance breeding. Daarbij wordt op ruime schaal gebruik gemaakt van allerlei biotechnologische technieken. In de WRR-nota waaraan in de memorie van antwoord wordt gerefereerd, is een prachtig overzicht gegeven van al die biotechnologische vindingen en mogelijkheden. Zoals gezegd, maar een heel klein deel van die biotechnologische vindingen is in dit wetsvoorstel aan de orde. De regelgeving is geconcentreerd op een paar zeer kleine aspecten daarvan.

Dat de discussie over dit wetsvoorstel zo lang heeft geduurd, namelijk bijna zes jaar, heeft ermee te maken dat hetgeen waar het hier om gaat, zo ingrijpend is. Het gaat om dingen die rechtstreeks met het leven te maken hebben en met eigendomsrechten die worden gelegd op delen van het leven. Ze worden op een zodanige wijze neergelegd dat iemand erover kan beschikken. Dat is natuurlijk heel gevoelige materie. Het heeft tot gevolg dat de discussie daarover heel lang heeft geduurd. Daarom is er in de Tweede Kamer verschillende keren over gesproken. In die Kamer heeft een uitgebreide discussie plaatsgevonden die heeft geresulteerd in een bijzonder groot aantal amendementen. Wij zien daarbij dat men het vastleggen van eigendomsrechten op leven, op delen van het genetisch materiaal dat in feite aanwezig is in de natuur, tracht te voorkomen.

Dat is in een aantal amendementen neergelegd. Van het merendeel van de amendementen kun je zeggen dat ze niet controversieel zijn. Ze zijn ook absoluut niet strijdig met de Europese richtlijn. Over een beperkt aantal zou je een discussie kunnen voeren.

Dat betreft de amendementen op de stukken nrs. 11 en 38. In die twee amendementen wordt vastgelegd dat op delen van levende materie, vooral als het hogere organismen betreft, geen eigendomsrecht mag worden gelegd als het om iets gaat dat wordt ontdekt. In het wetsvoorstel en vooral de memorie van toelichting wordt duidelijk een onderscheid gemaakt tussen ontdekken en uitvinden. Ontdekken is in feite laten zien dat er iets is in de levende natuur, waarbij je kunt beschrijven, typeren en analyseren hoe dat in elkaar zit.

In het wetsvoorstel heeft men gepoogd om zich te begeven op het moeilijke veld van de biologie. Dat is natuurlijk heel lastig, omdat het merendeel van zo'n wetsvoorstel door juristen wordt geschreven. Als ik zie op welke wijze zij de DNA-spiraal dubbelhelix beschrijven, denk ik: het was toch wel verstandig geweest om dat ook een keer aan een bioloog voor te leggen. Dan hadden wij

echt goede informatie gekregen. Nu blijft men echt aan de oppervlakte, waardoor makkelijk een misvatting kan ontstaan. Het ware beter geweest om dat wat nauwkeuriger en gedetailleerder te doen. In de DNA-strengen zijn altijd vier basen aanwezig: adenosine, thymine, guanine en cytosine. In een bepaalde volgorde achter elkaar zeggen zij iets over de eiwitten die kunnen worden aangemaakt. Dat komt doordat, al naar gelang de aanhechtingsplaatsen, ander aminozuren kunnen worden gehecht, zodat als het ware kralen van aminozuren worden geregen die dan een eiwit vormen: eerst een mono-peptide en dan een poly-peptide. Zo ontstaat dat dan. Dat is de staatssecretaris als een echte bèta niet onbekend, maar zij zal het met mij eens zijn dat dit in de teksten soms wat verwarrend is weergegeven. Zij doet hier echter geen examen biologie en ook geen examen biochemie of biotechnologie. Het gaat hier om de bescherming van de eigendomsrechten.

In het amendement op stuk nr. 11 wordt weergegeven dat het niet mogelijk moet zijn om bij levende materie van hogere organismen eigendomsrechten op te leggen. Dat geldt zowel voor delen van genomen als totale sequenties van genen. Dat klopt ook met de uitleg in de memorie van toelichting bij dat amendement op stuk nr. 11, maar het is weer strijdig met wat in die memorie van toelichting wordt gezegd over het amendement op stuk nr. 38. Die tegenstrijdigheid moet worden weggenomen. Anders is het wetsvoorstel polyïnterpreteerbaar, hetgeen niet het geval moet zijn. Op dat punt moet een correctie worden aangebracht.

De staatssecretaris wil verschrikkelijk graag dat dit wetsvoorstel nu doorgaat. Nederland wordt straks voorzitter van de Europese Unie. Als wij het wetsvoorstel nu niet aannemen, komen wij bij het Europese Hof terecht. Dat stelt ons dan in gebreke en dan moeten wij een boete betalen.

Ik heb begrepen dat die boete kan oplopen tot 165 mln euro. Nu zijn er zeven andere landen die ook dit soort problemen hebben. Ze zijn weliswaar van iets andere aard, maar liggen wel in dezelfde sfeer. Het is dan ook de vraag of die landen daar hetzelfde over denken als wij. De staatssecretaris zegt: laten wij het wetsvoorstel gewoon aannemen en het Europese Hof vervolgens laten uitspreken dat het amendement strijdig is met de richtlijn en dat het wetsvoorstel als gevolg daarvan moet worden verworpen. Zij zegt ook dat daartegen geen beroep mogelijk is. Ik vind dat geen hoffelijke weg. Wij moeten het er hier over eens worden dat, als wij iets niet goed vinden, wij dat vervolgens corrigeren. Wij moeten dat dan ook op een behoorlijke wijze corrigeren, want wij kunnen dat niet door derden, in dit geval het Europese Hof, laten doen. Die procedurefout moeten wij volgens mij althans niet maken.

Ik kom dan op het inhoudelijke argument inzake het beschermen van levende materie. Ik heb mij steeds afgevraagd waarom wij niet gewoon doorgaan met het kwekersrecht. Ik heb het er nu niet over dat op delen van dierlijke organismen of de mens geen eigendomsrecht mag worden gelegd. Ik denk ook niet dat het door de staatssecretaris gewenst wordt geacht dat een gen tegen borstkanker in het eigendom van een van de farmaceutische firma's komt. Het is dan ook van belang om daar overduidelijk over te zijn en te zeggen dat dit absoluut niet aan de orde is en dat een en ander gecorrigeerd zal worden, als hierover een misverstand ontstaat door het onderhavige wetsvoorstel.

Voor planten daarentegen kennen wij een heel goed systeem van kwekersrechten. Die kwekersrechten zorgen ervoor dat degenen die nieuwe rassen hebben ontwikkeld, daar krediet voor krijgen en daar ook de inkomsten van verwerven. Anderen zijn echter wel in staat om over dat materiaal te beschikken en het verder te ontwikkelen om vervolgens een nieuw kwekersrecht te vestigen. Dat houdt de dynamiek in stand en bevordert nieuwe ontwikkelingen. Op het moment dat je zo'n ontwikkeling gaat octrooieren, is die beschermd en is die ook niet meer toegankelijk voor anderen. En daarmee houd je in feite de dynamiek die zo belangrijk is voor de wetenschap en zeker voor innovatie, tegen.

Om die reden geef ik de staatssecretaris in overweging om in te gaan op de punten die ik naar voren heb gebracht. Het eerste betreft de procedure. Wij moeten de koninklijke weg gaan. De staatssecretaris moet het wetsvoorstel dus corrigeren en dan opnieuw indienen. Het tweede punt betreft de eigendomsrechten die op levende materie, delen van het genoom, delen van de genstructuur of hele plantendelen worden gelegd. Het is in dit verband van grote betekenis om het onderscheid tussen ontdekken en uitvinden verder uit te werken. Het derde punt betreft het kwekersrecht. Het is de vraag waarom niet wordt doorgegaan op het kwekersrecht, vooral omdat het zo goed past bij de trips-reguleringen en de bijdrage die middels ontwikkelingssamenwerking wordt geleverd aan met name landen als China en India, die daar sterk voor opteren. Ik vind het van belang om hier een reactie op te krijgen. Vervolgens zullen wij ons standpunt nader bepalen.

*N

De heer **Van de Beeten** (CDA): Mevrouw de voorzitter. Ik sluit mij graag aan bij de woorden van lof en dank die de heer Rabbinge heeft uitgesproken met betrekking tot de beantwoording van de vragen die zijn gesteld in het kader van de schriftelijke voorbereiding. Ik zal mij nu onthouden van zaken waarvan ik geen verstand heb, met name op het terrein van de biologie en de biotechnologie, en ik zal mij zoveel mogelijk beperken tot die dingen waar ik nog wel enigermate verstand van heb, namelijk de juridische aspecten.

In mijn betoog zal ik eerst iets zeggen over het subsidiariteitsbeginsel. Daarna zal ik ingaan op de vraag naar de betekenis van het stofoctrooi. Vervolgens kom ik te spreken over het amendement op stuk nr. 11 en daarna over het begrip "openbare orde en goede zeden" dat ook van belang is in relatie tot genoemd amendement. Ik zal mijn betoog afsluiten met de vraag wat verder te doen.

Als de Europese Grondwet al constitutioneel gezag zou hebben gehad op het moment dat de onderhavige richtlijn aan de orde was gesteld door de Europese Commissie, kan je je afvragen of deze richtlijn überhaupt wel tot stand zou zijn gekomen. Als je beziet in hoeveel lidstaten in de nationale parlementen kritiek is uitgeoefend nadat het Europees Parlement al met de nodige kritiek is gekomen op het voorstel van de Europese Commissie en daarin aanzienlijke verbeteringen zijn aangebracht, dan is het niet onwaarschijnlijk dat ten minste eenderde van de nationale parlementen tegen de Europese Commissie had gezegd: dit voorstel willen wij niet. Dat zegt iets over de betekenis van het voorstel.

Ik ben het graag met collega Rabbinge eens dat de reikwijdte van dit wetsvoorstel weliswaar betrekkelijk is

maar dat die wel aan heel essentiële zaken raakt die ook in de verschillende parlementen nog steeds veel aandacht krijgen. Ik meen dat dit ook te maken heeft met de eenzijdige economische oriëntering die ons nog steeds parten speelt bij de Europese integratie. De artikelen 92 en 94 van het EEG-verdrag met betrekking tot de harmonisatie zijn zeer sterk eenzijdig gericht op de economische belangen en effecten van wettelijke maatregelen. Dat is een onderwerp dat niet alleen in deze campagne voor de Europese verkiezingen maar ook bij de voorbereiding van de Europese Conventie de nodige aandacht heeft gehad. Ik wijs in dit verband op het voorstel dat de Nederlandse regering zelf heeft gedaan aan de Europese Conventie met betrekking tot het Europees strafrecht. De minister van Justitie heeft op heel heldere wijze uiteengezet waartoe een te vergaande harmonisatie van dergelijke gebieden van het recht leidt en dat dit onwenselijk is. Nu praten wij hier over het octrooirecht. Ook daarvoor geldt de vraag of het noodzakelijk is dat wij zo ver gaan met de harmonisatie als in de richtlijn is opgenomen. Wanneer het gaat om het vrije verkeer van personen is er niemand in dit land die ervoor zal pleiten dat wij zo ver gaan dat wij de arbo-wetgevingen van de lidstaten van de Europese Unie volledig gaan harmoniseren omdat er anders onzekerheid zou zijn voor een burger ten aanzien van zijn rechtspositie als die bijvoorbeeld in Nederland, Duitsland of België zou gaan werken. Hetzelfde geldt met betrekking tot de aansprakelijkheidsregels voor arbeidsongevallen of beroepsziekten. Niemand zal zeggen dat dit die in Europees verband volledig geharmoniseerd moeten worden omdat anders het vrije verkeer van personen daardoor benadeeld zou worden. Mijns inziens zal in Europa meer de principiële vraag gesteld moeten worden, een vraag die ook bij dit wetsvoorstel gesteld had moeten worden, of het subsidiariteitsbeginsel hierbij niet dwingt tot een andere aanpak dan de vergaande mate van harmonisatie die via deze richtlijn wordt beoogd. Bovendien is er in de richtlijn sprake van een gelaagde structuur die de nodige complicaties met zich zal brengen.

Dat brengt mij meteen bij het eerste knelpunt, te weten de kwestie van het stofoctrooi bij biologisch materiaal dat in het menselijk lichaam voorkomt. Onder stofoctrooi wordt verstaan een octrooi dat betrekking heeft op het stoffelijke voorwerp zelf, om het voortbrengsel zoals het in octrooirecht wordt genoemd, te onderscheiden van de werkwijze die geoctrooieerd kan worden. Ik herinner aan een bekende zaak uit het recente verleden, namelijk die over het door AKOZ ontwikkelde Twaron. Een en ander heeft aanleiding gegeven tot vele procedures. Deze stof is kunstmatig tot stand gebracht en vervolgens industrieel toepasbaar gemaakt. Deze vinding is als het ware belichaamd in de stof zelf, dus een stofoctrooi.

In de richtlijn wordt gesteld dat ook op materiaal dat uit het menselijk lichaam kan worden geïsoleerd een stofoctrooi kan worden verkregen. Dit moet goed onderscheiden worden van de technische methode waarmee het materiaal uit het menselijk lichaam wordt geïsoleerd. Dat op dit laatste octrooi moet kunnen worden verleend, staat buiten kijf. Het gaat vandaag met name over de vraag of ook het stofoctrooi verleend moet kunnen worden.

Op grond van dezelfde richtlijn wordt onderkend dat de eigenschappen van hetgeen uit het menselijk lichaam is geïsoleerd ook kunstmatig, dus buiten het

menselijk lichaam om, tot stand kunnen worden gebracht, bijvoorbeeld via bewerking van dierlijk materiaal. Een eenmaal verleend stofoctrooi kan dus blokkerend werken op de ontwikkeling van andere vindingen die, los van het menselijk lichaam, tot een stof met dezelfde eigenschappen kunnen leiden. Het doel van de richtlijn is het wegnemen van belemmeringen voor met name op de geneeskunde gerichte innovatie. Ik heb zojuist betoogd dat een stofoctrooi op menselijk materiaal in zekere zin hiervoor een belemmering kan vormen. Iedereen die dezelfde stof op de markt wil brengen, ook al is die langs geheel andere weg tot stand gebracht, krijgt door het stofoctrooi daar de kans niet voor. Waarom kan niet gesteld worden dat vanwege de aard ervan, het verlenen van octrooi op een dergelijke stof in strijd is met de openbare orde en goede zeden?

Juridisch gesproken, kunnen er bewijsrechtelijke problemen ontstaan als een stof op de markt wordt gebracht waarvan door de octrooigerechtigde wordt geclaimd dat deze identiek is aan de stof waarop hij octrooi heeft. De richtlijn sluit de mogelijkheid in dat de stof in de natuur kan voorkomen en via een geheel andere weg geïsoleerd kan worden. Wie moet dan eigenlijk wat bewijzen? Wat was er nu eerst? Ik voorzie grote problemen in de rechtspraktijk.

Zoals ik al zei, zijn er consequenties voor de ontwikkelingen in de gezondheidszorg. In het debat over het octrooi van Myriad Genetics zijn ook dergelijke vragen aan de orde. Tot hoe ver mag een octrooi reiken? Heeft het betrekking op het gen zelf of alleen op de wijze waarop het gen geïsoleerd kan worden? Vervolgens is de vraag of dit ook betrekking heeft op de techniek waarmee een vergelijking kan worden gemaakt tussen het oorspronkelijk ontdekte gen enerzijds en het lichaamsmateriaal van patiënten anderzijds.

In de praktijk blijkt hierin de relevantie van dit debat.

Het tweede knelpunt betreft de kwestie van de planten en de dieren, waar amendement op stuk nr. 11 betrekking op heeft. Ook in dit geval hebben wij te maken met een stofoctrooi. Het octrooi heeft betrekking op een stoffelijk voorwerp, namelijk een plant of een dier, dat zich ook tot het geheel uitstrekt. Enige afbakening is gewenst, want er is sprake van een kwalitatieve en een kwantitatieve sprong of het een dierlijk of een plantaardig stofoctrooi is. Een dier is van een hogere orde dan een plant. In het kwekersrecht zijn al in vergaande mate rechten met betrekking tot planten vastgelegd. Ik wil daar niets aan afdoen. Integendeel, dat is goed verdedigbaar. Maar een plant is nu eenmaal wat anders dan een dier. Het heeft een andere verschijningsvorm. De relevante eigenschap of relevante werking bij een plant is vaak sterker geïntegreerd in het gehele organisme. Een plant is ook minder complex dan een dier. Het is dan ook relevant om dat onderscheid te maken.

Dit brengt bij op de opmerking dat het amendement 11 minder duidelijk is ten aanzien van planten. Het kwekersrecht gaat in wezen al veel verder dan het octrooirecht op planten. Ik heb wel begrip voor amendement 11 als het om dieren gaat. Een voorbeeld van een dergelijk stofoctrooi voor dieren is de beagle met het glimwormgen. Het octrooi beperkt zich niet tot het glimwormgen dat in de beagle is gebracht en de wijze waarop dat is gebeurd, maar het heeft dan betrekking op de gehele beagle. Dat is op grond van deze richtlijn merkwaardig. Ik kan dan ook wel begrip opbrengen voor

degenen die in de Tweede Kamer hebben gezegd dat dit te ver gaat. De techniek van het allereerst isoleren ervan en vervolgens inbrengen in een beagle als zodanig mag wel octrooierbaar zijn, maar niet de beagle zelf. Dat vervolgens de rechtsbescherming die van het octrooi uitgaat zich moet uitstrekken tot ook de nakomelingen van die beagle met dat glimwormgen spreekt voor zich, maar dat brengt niet noodzakelijkerwijs met zich dat vervolgens de individuele beagles die uit een dergelijke eerste mutant zijn voortgekomen, zelf object van het octrooirecht moeten zijn. Op dit punt heb ik dus belangrijke bedenkingen en bezwaren tegen wat oorspronkelijk in de richtlijn is voorgesteld en nu wordt geoctrooierd. Ik heb begrip en een zekere mate van steun voor amendement op stuk nr. 11.

Kan dit in Nederland verboden worden op grond van strijd met de openbare orde en goede zeden? Ik denk van wel. De regering heeft in de schriftelijke voorbereiding steeds gesteld dat dit niet mogelijk is, omdat, zoals ook de Raad van State heeft gezegd, het begrip "openbare orde" en het begrip "goede zeden" moeten worden beschouwd als Europese begrippen die vanuit de Europees-rechtelijke context ingevuld moeten worden. Er wordt ook gesteld dat dit wordt aangegeven door het Europees Hof in het door Nederland uitgelokte arrest van 9 oktober 2001, maar ik vind dat niet overtuigend. Ik wijs erop dat ook in de richtlijn zelf in overweging 39 sprake is van openbare orde en goede zeden. Met name wordt gesteld: "Overwegende dat de openbare orde en de goede zeden met name overeenstemmen met ethische en morele beginselen die in een lidstaat worden erkend en die in het bijzonder op het gebied van de biotechnologie moeten worden gerespecteerd".

Het gaat dus om de ethische en morele opvattingen die in een lidstaat worden beleefd en die erkend moeten worden. Als dat in de richtlijn is opgenomen, wordt daarin dus niet ingegaan op Europese goede zeden of Europese openbare orde, maar op nationale goede zeden en nationale openbare orde. De richtlijn zelf bevat een rechtstreeks argument voor de stelling dat artikel 6 van de richtlijn echt niet gaat over een uitsluitend Europees-rechtelijk in te vullen begrip, maar er wel degelijk naar de nationale openbare orde en de nationale goede zeden gekeken mag worden.

Artikel 6 geeft daarvoor zelf ook een argument, omdat daarin valt te lezen dat uitvindingen waarvan de commerciële exploitatie strijdig zou zijn met de openbare orde of met de goede zeden, van octrooierbaarheid worden uitgesloten. De toepassing mag niet als strijdig hiermee worden beschouwd op grond van het loutere feit dat deze bij wettelijke of bestuursrechtelijke bepaling wordt verboden. Hier wordt niet bedoeld op Europese wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen, maar hier gaat het om wat in nationale lidstaten door wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen wordt verboden.

Als in artikel 6, lid 1, al wordt bedoeld op nationale wettelijke bepalingen en bestuursrechtelijke maatregelen, kan het niet anders dan dat je de begrippen "openbare orde" en "goede zeden" in de nationale versie moet lezen bij de toepassing van artikel 6.

Ook in het arrest van het Hof vind ik uiteindelijk geen argument tegen deze stelling. Door de regering wordt verwezen naar rechterlijke overweging 39. In een wat andere context dan de discussie die ik in de schriftelijke

voorbereiding heb proberen te voeren, wordt door het Hof gezegd dat er geen beoordelingsruimte is voor de nationale lidstaten bij het toepassen van artikel 6. Dat is op zichzelf juist, want je kunt niet door nieuwe wettelijke of bestuursrechtelijke bepalingen in te voeren als het ware een stuk openbare orde scheppen of goede zeden articuleren om een beroep te kunnen doen op artikel 6. Als er een gegeven standaard is binnen een lidstaat met betrekking tot openbare orde en goede zeden, kan daar wel degelijk gebruik van worden gemaakt.

Mijn conclusie is dat het amendement op stuk nr. 11 niet in strijd is met artikel 3 in verbinding met artikel 6 van de richtlijn en dat er eigenlijk geen behoefte is aan een verbod met betrekking tot planten. In zoverre kan ik zeker meevoelen met mijn collega's van de VVD, die bij de schriftelijke voorbereiding hebben gepleit voor reparatie op dit punt. De heer Rabbinge heeft dat vandaag ook gezegd. Als het gaat om dieren, denk ik dat een precisering wenselijk kan zijn, om duidelijk te maken wat wij wel of niet willen. Ik ben zeer benieuwd wat de heer Dees hierover gaat zeggen. Als een dergelijke precisering door een wetwijziging moet plaatsvinden, zullen wij daar zeker met een open oog naar kijken.

Wat te doen vandaag? Ik denk dat wij ernstig rekening moeten houden met de consequenties van de lopende inbreukprocedure. Ik hoor uit Brussel en Luxemburg dat de Europese instellingen zich in toenemende mate zorgen maken over het geringe tempo van de implementatie en de oplopende achterstanden, die het gezag van het Europees recht ernstig aantasten. Er gaan geluiden op om de boetes aanzienlijk op te voeren en vaker te eisen. Het is zeker niet uit te sluiten dat van deze inbreukprocedure straks een voorbeeld wordt gemaakt voor verschillende lidstaten, ook vanwege het aantal lidstaten dat te laat is. Ik kan mij voorstellen dat de regering erop aandringt om ter vermijding van een dergelijk risico dit wetsvoorstel nu te aanvaarden en te komen tot een reparatie wat betreft amendement 11. Ik doe een beroep op de collega's om deze afweging te steunen.

*N

De heer **Dees** (VVD): Mevrouw de voorzitter. De VVD-fractie onderschrijft het grote belang van octrooieerbaarheid van biotechnologische uitvindingen. Op het gebied van gezondheidszorg, voeding, landbouw en milieu kan de biotechnologie belangrijke innovaties opleveren, die positief zijn voor mens en samenleving. Als voorbeeld noem ik de medische biotechnologie, die bijdraagt aan de ontwikkeling van geneesmiddelen voor ziektes die nu nog onbehandelbaar zijn of dat tot voor kort waren.

Octrooibescherming is een goed instrument om wetenschappelijk onderzoek en ontwikkelwerk te stimuleren, om vaak risicovolle investeringen mogelijk te maken en om ondernemingslust en economische bedrijvigheid te belonen. In dit verband valt op dat wij in de Europese Unie nog steeds niet het instrument van het gemeenschapsoctrooi kennen.

Het leek recentelijk dichtbij, maar een voorstel van de Europese Commissie heeft het in de Raad van ministers niet gehaald, met name vanwege de kostbare vertalingsproblematiek. Misschien is het goed als de staatssecretaris hier even bij stilstaat en met name aandacht

wil geven aan de vraag of zij een mogelijkheid ziet, tijdens het Nederlands voorzitterschap een nieuw initiatief te nemen. Ik zou haar dat in overweging willen geven, omdat gezien de afspraken die destijds in Lissabon zijn gemaakt om onze kenniseconomie te versterken het gemeenschapsoctrooi in dat geheel een belangrijke pijler is. Het zou jammer zijn als het op de lange termijn werd geschoven.

Voorlopig moeten wij het blijven doen met de Octrooiverdragen van Straatsburg en München, respectievelijk uit 1963 en 1973. Deze oude octrooiwetgeving is tot stand gekomen in een periode waarin de huidige biotechnologie nog in de kinderschoenen stond. Het ging in die octrooiwetgeving met name over het gebruik van micro-organismen uit de natuur voor biochemische processen. Nu betreft de biotechnologie niet louter micro-organismen, maar ook plant, dier en mens. In de periode van de oude octrooiwetgeving waren vraagstukken van ethische aard eigenlijk nog niet aan de orde, omdat het vooral om micro-organismen ging. In de nieuwe biotechnologie staan vraagstellingen van ethische aard sterker op de voorgrond, evenals maatschappelijke en ecologische randvoorwaarden.

Het onderhavige wetsvoorstel dat strekt tot implementatie van een Europese richtlijn heeft een buitengewoon lange en moeizame voorgeschiedenis. De Europese richtlijn werd na tien jaar discussie met het Europees Parlement in 1998 door het Europees Parlement en de Raad van ministers goedgekeurd. De vijftien lidstaten hadden de richtlijn in 2000 moeten implementeren. Inmiddels is het 2004 en zijn er nog veel landen die nog steeds niet hebben geïmplementeerd. Hoe komt dat? Het is verstandig om, zoals de heer Van de Beeten heeft gedaan, bij deze vraag even stil te staan. Wat is de analyse van de staatssecretaris op dit punt?

De eerste reden is naar mijn mening dat het huidige octrooirecht tot stand is gekomen in de tijd van uitvindingen met anorganische materialen. Thans richten uitvindingen zich ook op levende organismen. Het is zeer de vraag of die oude, bestaande wet- en regelgeving voldoende is toegesneden op deze nieuwe technologieën die niet van anorganische aard zijn, maar van biologische aard.

In 1996 heeft de Raad van State advies uitgebracht over de vraag of het octrooirecht kan en moet worden ingezet om uitvindingen te toetsen aan ethische, maatschappelijke en ecologische randvoorwaarden. De Raad van State heeft mijns inziens deze vraag toen terecht ontkennend beantwoord en gesteld dat alleen aparte verbodswetgeving geëigend is, bijvoorbeeld gericht op wetenschappelijk onderzoek in de fase voor de octrooiaanvraag of op de toepassing van een product of proces na de fase van octrooiverlening. Daar staat tegenover dat tegelijkertijd in de richtlijn en in het wetsvoorstel gedefinieerd is wat wel en niet octrooieerbaar is. Dat is ook een scheiding tussen wel en niet toestaan. Bovendien kennen zowel de richtlijn als het wetsvoorstel een bepaling dat een uitvinding niet in aanmerking komt voor een octrooi als er strijdigheid is met de openbare orde of goede zeden.

Mijns inziens bestaat er spanning tussen het standpunt van de Raad van State, namelijk geen criteria introduceren voor ongewenste uitvindingen, en de door de Europese Commissie gekozen weg, namelijk de vraag wat

wel en niet octrooieerbaar is op grond van ethische overwegingen.

De Tweede Kamer heeft met nogal wat amendementen de grenzen in dit spanningsveld niet alleen opgezocht, maar feitelijk behoorlijk overschreden. Die mening is de Raad van State toegedaan, de regering was en is dat van mening en wij zijn die mening ook toegedaan.

In de tweede plaats is het mij opgevallen dat, waar veel parlementariërs nationaal en internationaal grote zorgen hadden over de richtlijn, de Europese Commissie en het kabinet Kok-II erg technisch en juridisch zijn omgegaan met de ethische aspecten. Ik heb mee mogen doen aan een aantal discussies hierover in het Benelux-parlement en de Raad van Europa. Daar waren met name bezwaren te horen tegen artikel 5, lid 2, van de richtlijn. Die is al door anderen genoemd. Daarvan is mij niet alleen de vraag bij gebleven of het precies juridisch klopt. Het is mij ook bij gebleven dat het artikel bij heel veel politici van alle gezindten volstrekt verkeerd overkwam. In artikel 5, lid 2, van de richtlijn wordt immers de suggestie gewekt dat een gen of een gensequentie octrooieerbaar zou zijn.

Door aanvaarding van het amendement op stuk nr. 38 is veel explicieter vastgelegd dat een octrooi alleen kan worden verleend als er sprake is van een uitvinding die bestaat uit de drie-eenheid van gen, functie en industriële toepassing. Het gen als zodanig is geen uitvinding, maar hoogstens een ontdekking. De heer Rabbinge heeft daar terecht op gewezen. In het amendement op stuk nr. 38 wordt terecht geformuleerd dat het nooit kan gaan om het gen alleen. Het moet gaan om het geheel van het gen en de functie in samenhang met de industriële toepassing.

Het siert de bewindsvrouw dat zij haar aanvankelijke bezwaar tegen het amendement op stuk nr. 38 heeft ingetrokken. In de stukken schrijft zij het amendement toelaatbaar te verklaren.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Het is goed dat hierover volstreekte duidelijkheid ontstaat. De heer Dees zegt terecht dat het niet alleen om het gen gaat. Dat kan op zichzelf nooit octrooieerbaar zijn. Het gaat over de functie van het gen en de toepassing daarvan. Bijvoorbeeld de ontdekking dat een bepaalde eigenschap vastligt in een gen en dat daarvoor een industriële toepassing is gevonden. Dat kan men octrooieren. Het gaat dan immers om een uitvinding in plaats van een ontdekking. Ontdekkingen kan men niet octrooieren.

De heer **Dees** (VVD): Ik ben het daarmee volledig eens. Ik heb aan de discussie hierover mogen meedoen in het Benelux-parlement, samen met de heer Ormel van de Tweede Kamer en de heer Doesburg van de Eerste Kamer. Bij het Benelux-parlement is een notitie ingediend, die vervolgens aanvaard is door de Luxemburgers en de Belgen. Die notitie stelt dat artikel 5, lid 2, in de nationale wetgeving zodanig moet worden geformuleerd dat het altijd gaat om de genoemde drie-eenheid van gen, functie en industriële toepassing. Het slechts duiden van een gen is een ontdekking en geen uitvinding. Dat is niet vatbaar voor een octrooi. Deze problematiek is teveel juridisch en wetstechnisch bekeken. Uit de stukken blijkt dat degenen die bezwaar maakten tegen het amendement op stuk nr. 38 vooral uitgingen van de wetssystematiek. Men vond dat artikel 5, lid 2, in samenhang gezien moet worden met alle overwegingen van de Europese richtlijn. Wat is er dan echter op tegen om de tekst uit de overwegingen in de

wetstekst op te nemen? Daar ligt een punt van betekenis. Het is een goede zaak dat de huidige staatssecretaris en de minister van Landbouw stellen dat het amendement op stuk nr. 38 toelaatbaar is. De VVD-fractie steunt dat standpunt.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik wil niet vervelend zijn. De heer Dees spreekt van het standpunt van de VVD-fractie. In de Tweede Kamer is de VVD-fractie echter een andere mening toegedaan.

De heer **Dees** (VVD): Die hebben op dit punt een andere mening. Wij delen echter de opvatting van de fractie aan de overzijde dat het wetsvoorstel op dit moment niet gereed is voor een richtlijnconforme interpretatie. Dat is een nog belangrijker punt.

Daarnaast is het ook een goede zaak dat de Europese Commissie in 2002 heeft verklaard dat de discussie niet gesloten is. De reikwijdte van octrooien voor sequenties van genen en de octrooieerbaarheid van menselijke stamcellen werden toen genoemd als kwestie voor nadere studie. Kan de staatssecretaris melden hoe het thans met deze Europese discussie staat? Is die al gestart en hoe kan Nederland daarin participeren?

Het nu voorliggende door de Tweede Kamer ingrijpend geamendeerde wetsvoorstel wil ik namens de VVD-fractie met name toetsen aan een tweetal criteria. In de eerste plaats of met dit wetsvoorstel de beoogde doelstellingen worden bereikt en in de tweede plaats of de bindende Europese richtlijn wel deugdelijk wordt geïmplementeerd. Het wetsvoorstel dat jaren geleden bij de Tweede Kamer is ingediend, voldeed onzes inziens aan deze criteria. Na amendering door de Tweede Kamer is dat helaas niet meer het geval. Dat met dit wetsvoorstel de beoogde doelstellingen niet worden bereikt, wil ik onderbouwen met enkele argumenten.

Het bedrijfsleven (NIABA, VNO-NCW) dat juist een positief belang bij dit wetsvoorstel zou moeten hebben, is er mordicus op tegen omdat het in deze vorm geen bijdrage aan Europese harmonisatie van wetgeving vormt en het investeringsklimaat voor deze bedrijfstak in ons land verder verslechtert. Er zijn nogal wat biotech-bedrijven die hun activiteiten in Nederland hebben stopgezet of verminderd en dat is buitengewoon ernstig. Zo heeft bijvoorbeeld Organon zijn hoofdkantoor verplaatst naar de VS.

De huidige bewindslieden merken in de memorie van antwoord terecht en eigenlijk ook wel openhartig op: "Nederland heeft ten opzichte van andere Europese landen relatief strenge regelgeving en trage politieke besluitvorming, terwijl de vergunningverleningpraktijk voor verbetering vatbaar blijkt." Dat zegt men dus over de biotechnologie. Maar wat doet de regering met deze buitengewoon ernstige constatering? Welk beleid wordt ontwikkeld om die Nederlandse achterstand in te halen en een bijdrage te leveren aan een beter ondernemingsklimaat voor de biotechnologie? Aanvaarding van dit wetsvoorstel in de huidige vorm vormt zeker geen bijdrage aan een beter investeringsklimaat voor het biotechnologisch bedrijfsleven.

Ten slotte bestaat bovendien nog de kans dat het amendement op stuk nr. 11, dat een octrooi op een plant of dier uitsluit, gemakkelijk kan worden omzeild. Als dat het geval is, wordt in elk geval het doel van het thans voorliggende wetsvoorstel omzeild, want volgens dat

amendement op stuk nr. 11 mag dat niet. Immers, een bedrijf kan overeenkomstig de richtlijn en het Europees Octrooiverdrag bij het Octrooibureau in München een octrooi aanvragen voor een uitvinding die betrekking heeft op een plant of dier.

Op blz. 31 van de memorie van antwoord wordt op een vraag onzerzijds beaamt dat door zo'n octrooiverlening via München ook Nederland toepassingsgebied kan worden, waarmee het amendement op stuk nr. 11 daadwerkelijk wordt omzeild.

Over de vraag of met dit wetsvoorstel de Europese richtlijn deugdelijk wordt geïmplementeerd, ons tweede toetsingscriterium, wil ik het volgende opmerken. Met name door aanvaarding van amendement op stuk nr. 11 is het wetsvoorstel in strijd gekomen met de Europese richtlijn, hetgeen in een eerder stadium al werd uitgesproken door de Raad van State, het kabinet Kok II en de fracties van VVD en D66 in de Tweede Kamer. Nu sluiten ook het huidige kabinet, alsmede de fracties van PvdA en VVD in de Eerste Kamer zich bij dit oordeel aan. De heer Rabbinge heeft dat meer in vragende vorm gedaan, maar heeft in het nadere verslag al gesteld dat het amendement op stuk nr. 11 in strijd is met de richtlijn. Een verwerping van dit wetsvoorstel of een correctie door middel van een novelle liggen derhalve zeer voor de hand. Het verbaast ons dan ook zeer dat de regering toch voorstelt om het wetsvoorstel te aanvaarden. Als argument wordt aangevoerd dat daarmee een veroordeling en een fikse boete wegens te laat implementeren zou kunnen worden voorkomen. Tegen deze wel erg pragmatische benadering heeft de VVD-fractie de volgende bezwaren. Het eerste bezwaar is toch echt van principiële aard. In de eerste plaats mag en kan van de Eerste Kamer niet worden gevergd dat zij akkoord gaat van een wetsvoorstel dat, onder meer volgens de regering zelf, op een belangrijk onderdeel in strijd is met een bindende Europese richtlijn. In de tweede plaats vinden wij verkeerd implementeren veel ernstiger dan een iets latere, maar wel correcte implementatie, oftewel een novelle. In de derde plaats geeft het voornemen om na aanvaarding van het wetsvoorstel, inclusief de tekst van het amendement op stuk nr. 11, alsnog een wetsvoorstel tot correctie in te dienen, ons geen enkele garantie dat een meerderheid in de Tweede Kamer met zo'n voorstel akkoord zal gaan. In dat geval hebben wij wel al ingestemd met het wetsvoorstel. De reparatie kunnen wij echter niet meer afdwingen. Wij hebben dan geen instrument meer in handen.

Indiening van een novelle is voor ons ook de koninklijke weg. Afhandeling langs die weg kan plaatsvinden op korte termijn. Die korte termijn kan in deze Kamer een onderwerp van debat zijn. Ik heb zelf wat rekensommetjes gemaakt. Wij zitten met de handicap van het zomerreces. Als wij geen zomerreces zouden hebben, zou afhandeling op heel korte termijn kunnen plaatsvinden. Maar als de wil aanwezig is om met een novelle te werken, moet het zeer wel mogelijk zijn om zo'n novelle in de Kamer in de eerste helft van september af te wikkelen. De Raad van State is volstrekt op de hoogte van de problematiek. Over het amendement op stuk nr. 11 heeft hij al eens tussentijds advies uitgebracht. Reparatielwetgeving of een novelle zal voor het advies materieel geen probleem zijn. In het kabinet moet de behandeling een fluitje van een cent zijn, omdat de staatssecretaris ook ongelukkig is met het amendement op

stuk nr. 11. Ik zeg haar toe dat een eventueel wetsvoorstel wat ons betreft een hamerstuk is. Aan alle condities is voldaan om het probleem snel op te lossen.

De heer **Kox** (SP): Hoe denkt de heer Dees over de positie van de Tweede Kamer in dit geheel? Hij zegt weliswaar dat sprake is van een fluitje van een cent, maar wat denken onze collega's aan de overkant?

De heer **Dees** (VVD): Ik kan uiteraard alleen maar voor de fractie van de VVD spreken. Zij is erg voor een novelle. De heer Blok heeft dat recentelijk in een overleg met de regering gemeld.

De heer **Kox** (SP): Uw fractie heeft nog niet de meerderheid aan de andere kant.

De heer **Dees** (VVD): Dat zal ook nog wel even duren.

De heer **Kox** (SP): Zijn de fluitjes van een cent misschien toch duurder dan u hier nu voorstelt?

De heer **Dees** (VVD): Nu verzwaart u mijn argument om nog niet met het wetsvoorstel akkoord te gaan en de procedure van een novelle te volgen. U geeft namelijk aan dat dit onderwerp aan de overkant wellicht problematisch ligt. Dat kan dus een extra reden zijn om nu zeker geen "ja" te zeggen, want dan geven wij elke zeggenschap volledig uit handen. Richting de Tweede Kamer wil ik overigens het volgende opmerken. Een argument voor met name de CDA- en PvdA-fractie in de Tweede Kamer kan zijn dat hier over de verschillende amendementen genuanceerd wordt gedacht. Ik heb zelf geprobeerd daaraan in positieve zin een bijdrage te leveren. Voor de schriftelijke inbreng heb ik zelf de amendementen stuk voor stuk bekeken en er met deskundigen over gesproken. Ook in het schriftelijk verslag heb ik een redenering opgebouwd om het probleem te verkleinen. Ik vind namelijk dat wij moeten implementeren, maar ook dat wij oog moeten hebben voor de ethische, ecologische en andere bezwaren. In onze fractie heeft dat ertoe geleid dat uiteindelijk vooral tegen één amendement een bezwaar overeind is gebleven, namelijk het amendement op stuk nr. 11. Dat is echter wel een heel belangrijk amendement. Het andere amendement dat ik zelf heel belangrijk vind, is het amendement op stuk nr. 38. Dat heeft onze steun. De genoemde wijze van behandeling met zelfs werken aan consensus moet bij CDA- en PvdA-fractie begrip opleveren om over het resterende amendement, namelijk dat op stuk nr. 11, tot een oplossing te komen. Voor mij staan daarbij de principes meer centraal dan de dreiging op korte termijn van een boete.

De heer **Van de Beeten** (CDA): Ik stel een vraag niet zozeer om de vraag van de heer Kox te beantwoorden, als wel ten behoeve van het debat. De heer Dees zegt dat hij graag een novelle wil zien op het punt van het amendement op stuk nr. 11. Vindt hij dat dit amendement gewoon integraal ongedaan moet worden gemaakt of maakt hij onderscheid tussen de elementen "planten" en "dieren"? In hoeverre is hij van mening dat een stofoctrooi inzake dieren mogelijk zou moeten zijn? Ik denk dat het voor mijn collega's aan de overzijde van belang is om te weten hoe ver hij wil dat de regering gaat in een dergelijke novelle. Dit is van belang om te weten,

voordat daarover een eigen opvatting gegeven kan worden. Overigens is het ook voor ons van belang.

Ik heb nog een vraag. Er is gewezen op de opvattingen van het bedrijfsleven. Ik meen mij te herinneren dat het bedrijfsleven niet alleen over het amendement op stuk nr. 11 is gevallen, maar ook over de andere amendementen. Met andere woorden: met een correctie van het amendement op stuk nr. 11 zijn de vele andere bezwaren nog lang niet weggenomen. Hoe weegt u dat?

De heer **Dees** (VVD): In de brief van het biotechnologische bedrijfsleven, die wij een tijd geleden hebben ontvangen, is te lezen dat er bezwaren zijn tegen meer amendementen. Dat gold echter ook voor de regering; zij had ook bezwaren tegen meer amendementen. Het is goed dat er een uitvoerige schriftelijke voorbereiding met de regering is geweest. Daaruit is de conclusie getrokken dat het met name gaat om het amendement op stuk nr. 11. Voorts zijn er nog enkele amendementen die naar het oordeel van de regering niet in de richtlijn passen of moeilijk verenigbaar zijn met het stelsel van de richtlijn.

Wij zijn tot de conclusie gekomen dat wij als VVD de andere amendementen voor onze rekening willen nemen. Wij willen de kwestie toespitsen op het amendement op stuk nr. 11. Nogmaals, de regering heeft nog bij een aantal andere amendementen kritische kanttekeningen geplaatst. Mijns inziens is het amendement op stuk nr. 11 voor het bedrijfsleven een van de meest belangrijke. Wij willen de discussie over de reparatie daarop toespitsen.

Natuurlijk heeft de regering het recht om daarbij een enkel ander element te betrekken. Immers, de regering neemt het initiatief tot een correctie. Mijn voorstel is om de correctie van het amendement op stuk nr. 11 centraal te stellen.

De vragen daarover aan mij zijn moeilijk definitief te beantwoorden, omdat de regering zowel in de memorie van antwoord als in de nadere memorie van antwoord heel indringend is ingegaan op de punten die u noemt. Ik haal er even twee aspecten uit; daarmee ben ik overigens niet volledig. Allereerst is de regering in de nadere memorie van antwoord met procedurele en inhoudelijke argumenten ingegaan op de kwestie van de subsidiariteit. Daarbij komt de regering tot de slotsom dat zij u daarin geen gelijk geeft.

In de stukken heb ik nog gelezen dat Nederland in de Europese ministerraad als enige in Europa tegen deze richtlijn heeft gestemd. Nederland heeft toen een procedure tot nietigverklaring bij het Europese Hof aangekaart. Een van de punten daarbij was de subsidiariteit. Het Hof heeft de Nederlandse bezwaren echter niet gehonoreerd. Dat is de reden dat er voor Nederland de bindende plicht is ontstaan om tot implementatie over te gaan. Uit de stukken, die vooral door de juristen van het ministerie zijn geschreven, heb ik ook opgemaakt dat er voor Nederland de bindende plicht is om terzake van planten en dieren datgene te doen wat in de Europese richtlijn staat.

Misschien kan het volgende nog even in uw tweede termijn aan de orde komen. Ik vond het heel sterk in het antwoord van de regering in de memorie van antwoord dat daarin centraal stond dat het rechtsobject van het octrooi niet zozeer de plant of het dier was, als wel de

intellectuele prestatie. Het is echter een moeilijke problematiek, dus je kunt je er gemakkelijk bij vergissen. Het rechtsobject van een octrooi is dus de intellectuele prestatie, die vervolgens gematerialiseerd wordt in een plant of in een dier. Dit gaf meer reden aan mijn opmerking dat de regering heel goed geantwoord heeft. Zij heeft voor mij het verschil duidelijk gemaakt. Als deze redeneringen uit de memorie van antwoord en de nadere memorie van antwoord kloppen, gevoegd bij mijn waarnemingen, heeft Nederland naar mijn mening geen andere keus dan het amendement op stuk nr. 11 ongedaan te maken, zelfs als je het anders wenst.

Dit laat onverlet dat wij pas weer aan zet zijn, als de novelle er is.

Ik zeg toe dat wij dit wetsvoorstel als hamerstuk steunen als amendement 11 ongedaan wordt gemaakt. Als het op een andere manier gebeurt, dus met een zogenoemde nuancering, zullen wij die nuancering op haar eigen merites beoordelen.

De heer **Van de Beeten** (CDA): Begrijp ik goed dat de heer Dees zegt dat het dier zelf -- om het daartoe te beperken -- van hem niet het object van het stofoctrooi hoeft te worden gemaakt als de novelle inhoudt dat de intellectuele prestatie die zich presenteert of manifesteert in het stoffelijk object -- dit staat ergens in het memorie van antwoord -- octrooirechtelijk wordt beschermd?

De heer **Dees** (VVD): De formulering staat volgens mij in het nader memorie van antwoord. De tekst ligt op mijn bank. Ik herinner mij enkele trefwoorden waaronder die dat het octrooi de intellectuele prestatie betreft die wordt gematerialiseerd in plant of dier. Dat vond ik een zeer goede en duidelijke formulering omdat daarin niet de plant of het dier centraal staat, maar de intellectuele prestatie.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Voorzitter. Dat is toch niet voldoende helder? De intellectuele prestatie kan ook de ontdekking of de analyse zijn van de reden waarom een gen een bepaalde expressie heeft. De vaststelling dat de aminozuren zijn gekoppeld aan het alfabet met de vierbasenstructuren bij onderzoek van de genetische code, de dubbele helix, is een ontdekking. Die kun je nooit octrooieren, terwijl het toch echt een intellectuele prestatie is. Het feit dat het een intellectuele prestatie is geweest, is niet onderscheidend. Je noemt iets dus pas een intellectuele prestatie als iets nieuws is bedacht, een eigen construct.

De heer **Dees** (VVD): Ja. Hetzelfde zei ik over amendement 38. De eenheid tussen gen en functie is een uitvinding als er een industriële toepassing blijkt. Die drie-eenheid is octrooieerbaar; louter een gen niet.

Van ons mag langs koninklijke weg op korte termijn een novelle worden ingevoerd. Ik denk dat het goed is om dit aan de Europese Commissie uit te leggen. Anderen hebben er al op gewezen dat vele andere landen evenmin hebben geoctrooieerd. Als aan de Europese Commissie kan worden duidelijk gemaakt dat wij er iets langer over doen, zal zij haar bezwaar wel opheffen, zeker als zij vaststelt dat wij de richtlijn dan correct implementeren. Het duurt misschien slechts enkele maanden langer; wat ons betreft duurt het maar een paar weken langer.

Ik ben de bewindslieden en hun medewerkers buitengewoon erkentelijk voor de hoge kwaliteit van de antwoorden in de zeer intensieve schriftelijke behandeling van dit wetsvoorstel in de Eerste Kamer. Het moge duidelijk zijn dat wij daar geen bezwaar tegen hebben.

*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Ik bedank via de staatssecretaris de ambtelijke staf. Ik spreek overigens ook namens de fractie van de ChristenUnie.

Er is een gezegde dat luidt: "De politiek komt altijd achteraan". Dat is voor een deel terecht; het is ook nogal eens onontkoombaar. Het is veelal zo dat zich in de samenleving een bepaalde ontwikkeling voordoet en dat er vervolgens stemmen opgaan om daar paal en perk aan te stellen. Het moet eerst duidelijk zijn waarom het gaat. Het is nogal eens moeilijk om vooraf richtlijnen, regels en wetten te geven zonder te weten om welke feiten het precies gaat. Bij deze problematiek zie je de weerbarstigste materie. De andere kant is dat de politiek in een aantal situaties te weinig alert kan reageren op nieuwe ontwikkelingen. Met dat spanningsveld hebben wij vandaag ook te maken. Dit was ook het geval tijdens de gehele discussie over de begrenzing van proeven met genetische manipulatie. Die begon ooit in Amerika. Toen ging het voornamelijk om de veiligheidsrisico's.

Enkele jaren later werd in Nederland ook over dezelfde onderwerpen gediscussieerd. Nog weer later begon de discussie in Europees verband. Hierbij ging het vooral om de economische aspecten van genetisch onderzoek. Zoals gezegd, de discussie over genetische manipulatie kwam in Europa later op gang. Nadat er een aantal onderzoeksprojecten van start ging, ontstond er ook regelgeving voor een breed spectrum van biotechnologische activiteiten. Deze regelgeving heeft de ontwikkeling van het onderzoek en de productie sterk gestimuleerd. De onderzoeksprojecten werden steeds grootschaliger en betroffen steeds meer beleidsterreinen. Nadat voor de veiligheid van mens en milieu richtlijnen tot stand kwamen, werd er aan verdere regelgeving op dit terrein gewerkt. Maar dat bleek minder gemakkelijk.

Zo is het in het kader van de Europese markt enerzijds gewenst dat er duidelijkheid bestaat over het octrooi- en kwekersrecht. De problematiek met betrekking tot het octrooi- en kwekersrecht kent anderzijds ook een ethische dimensie. Deze ethische bezinning werd slecht schoorvoetend een plek gegund. Dat is jammer. Ik denk namelijk dat je juist in dit soort discussies heel duidelijk moet zijn. Wat wij bijvoorbeeld niet doen, is expliciet maken dat er fundamentele verschillen zijn tussen de wetten van de anorganische werkelijkheid en de levende werkelijkheid. Als je dat niet fundamenteel bediscussieert, ook niet in Europees verband, kom je niet tot een ethische afgrenzing of ethische afspraken. Zo is naar mijn idee de ethische discussie in Europa in eerste instantie niet fundamenteel gevoerd, maar om het grote publiek gerust te stellen.

Zo heeft de totstandkoming van de richtlijn waar wij nu over spreken lang op zich laten wachten. Meermalen stuitte de Europese Commissie op weerstand van het Europees Parlement. Het is voor het debat van vandaag ook interessant om kennis te nemen van de verslagen van de verschillende adviserende commissies. Het blijkt dat er nogal onenigheid bestond over de

octrooiering van de resultaten van biotechnologisch onderzoek. Zo heeft de commissie economische en monetaire zaken en industriebeleid geen problemen met de octrooiering. De commissie energie, onderzoek en technologie is eveneens voorstandster. Wel vraagt zij onder meer nadrukkelijk aandacht voor de problematiek van de octrooiering van dieren. De commissie landbouw is ten opzichte van beide andere commissies uitermate terughoudend en kritisch. Zij stelt: "de wettelijke erkenning van intellectuele eigendomsrechten op levensvormen en bestanddelen ervan (planten, dieren, mensen) waarvan de eigenschappen, uitdrukkingvorm, gedrag, reproductiviteit en effect op het milieu zijn gewijzigd, zal naar kon worden verwacht op de economische, sociale, ecologische en ethische grondslagen van onze samenlevingen uitwerkingen hebben, die afgaande op wat tot nu toe in het parlement maar ook in vakkringen en in de pers kon worden vernomen, nog niet voldoende geëvalueerd kunnen worden". Zij stelt verder dat nu geen overhaaste beslissingen moeten worden genomen.

Maar uiteindelijk haalde het ontwerp de eindstreep.

Samenvattend kan worden gesteld dat de centrale bezinning op ethische en maatschappelijke aspecten van de genetische manipulatie op Europees niveau vooral werd bepaald door economische motieven. Het behoud van een sterke concurrentiepositie ten opzichte van Japan en de Verenigde Staten was naar mijn overtuiging het bepalend uitgangspunt.

De behandeling in de Tweede Kamer heeft ook jaren in beslag genomen. De zorg over de ontwikkelingen in het genetisch onderzoek klonk echter duidelijker door dan op Europees niveau. Dat vinden wij winst. Anders gezegd: aan de overzijde is veel zorgvuldiger en kritischer omgegaan met de vraagstukken. Een aantal politieke partijen baseerde zich daarbij bijvoorbeeld op natuurwaarden. ChristenUnie en SGP wilden vanuit bijbels uitgangspunt vooral de geschapen orde bewaken. Vandaar dat onze fracties het onderscheid tussen hogere planten en lagere planten en micro-organismen van grote betekenis achten voor de doordinking van deze problemen. Bestudering van het wetsvoorstel stelt ons dan ook voor de principiële vraag of je mag patenteren wat leven is. Verder is het de vraag wat het ethische toetsingskader is dat daarvoor noodzakelijk is, en of dat voorhanden is. Ook het kabinet zal daar diepgaand over nagedacht hebben; dat blijkt voor een deel al uit de stukken die gewisseld zijn. Er zal hoe dan ook verlies van biodiversiteit optreden. Wat is de visie van het kabinet daarop? Verder krijgen wij nog graag toegelicht in welke verhouding het wetsvoorstel tot het Biodiversiteitsverdrag staat.

Een van de gevolgen van het wetsvoorstel is ingrijpen op de levende werkelijkheid, hetgeen weer betekent dat de wetten van het leven worden weerstaan. Is deze consequentie goed doordacht door het kabinet? In de stukken is ook door onze fracties nog eens aandacht gevraagd voor de zeven lidstaten die hier ook problemen mee hebben. Op de vraag wat de problemen daar precies zijn, is wel een antwoord gekomen, maar het lijkt mij toch goed om daar nog eens over van gedachten te wisselen met de staatssecretaris.

Ik kom tot een afronding. Na de jarenlange discussie in de Tweede Kamer is er een groot verschil van opvatting blijven bestaan tussen het kabinet en het

parlement. Dat is niet alleen aan de overzijde gebleken, maar dat is hier vanmiddag ook nog eens tot uiting gebracht. Er is een groot aantal amendementen aangenomen. Het kabinet heeft gezegd dat het dat allemaal prachtig vindt, maar dat het het wetsvoorstel niet gaat wijzigen. Vanmiddag is de discussie toegespitst op de amendementen op de stukken nrs. 11 en 38. Naar de mening van de fracties van de SGP en de ChristenUnie is het staatsrechtelijk onjuist dat het kabinet gewoon doorgaat en het wetsvoorstel uiteindelijk wil laten toetsen. In een parlementaire democratie moet je volgens ons juist helder zijn. Of hetgeen het parlement zegt pijnlijk is voor de implementatie of niet, in het parlement zitten gekozen volksvertegenwoordigers en die hebben gezag. Volgens ons moet de regering daar wat mee doen, maar dat heeft zij dus niet gedaan. Wij gaan ervan uit dat de staatssecretaris nog eens helder uiteenzet waarom voor deze merkwaardige opstelling wordt gekozen. Zij moet daar wel geweldig zwaarwichtige argumenten voor hebben en niet alleen maar het argument van een dreigende boete. Zo'n argument is, zoals collega Dees al zei, namelijk niet principieel. Wij zien trouwens geen andere argumenten, maar misschien ziet de staatssecretaris die wel. Het kan toch ook niet de opzet van het kabinet zijn dat het geamendeerde wetsvoorstel nota bene door de Eerste Kamer wordt aangenomen, terwijl zij juist tot functie heeft om daar heel kritisch naar te kijken, om het voorstel vervolgens door middel van die procedure bij het Europese Hof te laten afwijzen.

Voorzitter, u begrijpt dat wij het antwoord van de staatssecretaris met grote belangstelling tegemoet zien.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Collega Van de Beeten stelde als leidraad voor zijn inbreng vast dat hij alleen zou spreken over zaken waar hij verstand van heeft. Als de leidraad-Van de Beeten tot een soort algemene lex-Van de Beeten verheven zou worden in de parlementaire politiek, dan zou dat in ieder geval heel wat spreekijd schelen. Misschien kunnen wij het daar een andere keer nog eens over hebben. Ik wil het voorbeeld van de heer Van de Beeten nu in ieder geval graag volgen. Dat betekent dat ik niets zal zeggen over biotechnologie, want daar snap ik niets van. Ik zal ook weinig zeggen over de juridische elementen van deze uiterst ingewikkelde materie, want ook daar begrijp ik te weinig van om te kunnen zeggen dat ik daar verstand van heb.

Ik zal ook niet spreken over het element waarover collega Dees het had, de economische aspecten van deze wet. Collega Van den Berg had het over de ethische aspecten van deze wet. Nu zal ik niet zeggen dat ik van laatstgenoemde twee soorten aspecten geen verstand heb, maar ik meen dat zij er voldoende over hebben ingebracht om de staatssecretaris er een reactie op te laten geven. Ik beperk mij tot een zaak waarvan ik meen dat wij er hier ook verstand van moeten hebben, namelijk het democratische element van deze ingewikkelde regelgeving.

Twee dagen voor de verkiezingen van het Europees Parlement worden wij hier in deze senaat geconfronteerd met naar mijn mening een bewijs van hoezeer Brussel tegenwoordig de baas speelt over onze besluitvorming, wat daarvan de gevolgen zijn en hoe moeilijk dit ons werk als volksvertegenwoordiging maakt.

Voor ons ligt een rijkswet ter implementatie van de Europese richtlijn inzake de rechtsbescherming van biotechnologische uitvindingen. Dat klinkt ingewikkeld, maar het gaat uiteindelijk om een buitengewoon omstreden materie waarover de Nederlandse politiek en daarachter de Nederlandse bevolking zich al jaren zorgen maakt. Als ik het goed begrijp, komt het er kort samengevat op neer dat wij, de meerderheid van het parlement en naar ik meen ook de meerderheid van de bevolking, eigenlijk deze richtlijn niet willen die ons voorschrijft wat wij hier op dit vlak moeten doen. Daarom heeft de Nederlandse regering van alles en nog wat geprobeerd om de richtlijn tegen te houden. In de Europese ministerraad heeft Nederland zich tegen de richtlijn uitgesproken. Toen de Commissie haar plan toch doorzette, heeft Nederland de richtlijn ter vernietiging voorgedragen. Dat heeft niet geleid tot het door ons beoogde resultaat. Vervolgens heeft de Tweede Kamer geprobeerd er toch nog iets van te maken. Zij heeft gekozen voor een uiterst ingewikkelde constructie, waarbij de wet zodanig is geamendeerd dat die feitelijk in strijd is met de richtlijn en dus uiteindelijk, zoals de regering waarschuwt, vernietigd zal worden door het Europese Hof van Justitie. Dat de Tweede Kamer, alles afwegende, toch de voorkeur heeft gegeven aan de tweede variant, dus het inrichten van de wet zoals zij het wil, kan ik begrijpen aangezien de eerste variant, het niet maken van een wet, betekent dat de richtlijn rechtstreeks geïmplementeerd wordt in Nederland. Het is dus eigenlijk kiezen tussen de kogel en de strop. Een en ander houdt in dat wij hier nu het definitieve oordeel moeten vellen tussen kogel en strop. Collega Van den Berg heeft terecht gezegd dat het eigenlijk vreemd zou zijn als wij hier een wet aannemen waarvan de regering en de deskundigen aangeven dat die het uiteindelijk nooit haalt als die bij het Hof van Justitie terechtkomt. Maar ja, moeten wij hier dan een wet gaan afwijzen en daarmee het werk van de Tweede Kamer overrulen en een richtlijn opgelegd krijgen waar niemand gelukkig mee is?

Om de zaak nog extra te bemoeilijken heeft de regering ons laten weten dat elke extra aarzeling onzerzijds meteen knaken gaat kosten. Nederland krijgt al een boete omdat er geen implementatie plaatsvindt. Als we vandaag deze wet heel braaf aannemen, krijgen we toch een boete omdat we te laat zijn. En, zo waarschuwt de regering ons, ook als deze wet wordt aangenomen, dan is deze zo slecht dat die uiteindelijk als onjuist beoordeeld zal worden. Dat betekent dus drie keer betalen voor dit opstandige gedrag van de Nederlandse volksvertegenwoordiging. Dat is de manier waarop Brussel tegenwoordig zijn zin doordrijft.

Ik meen dat het van belang is om te memoreren dat het hierbij niet alleen gaat om Hollandse dwarsheid, als zou Nederland niet willen terwijl de rest van Europa staat te springen om implementatie van de richtlijn. Uit de antwoorden van de regering blijkt dat eigenlijk de overgrote meerderheid van de parlementen van de oude vijftien nog niet bezig is met implementatie van de richtlijn. Ik noem Duitsland, België, Italië, Oostenrijk, Zweden, Frankrijk, Luxemburg en Nederland. Het is buitengewoon merkwaardig dat die meerderheid via een hoge boete gedwongen wordt, iets te doen wat zij niet wil. Hoe groot is totale schade als wij vandaag niet braaf "ja" zeggen? Hoeveel denkt Brussel bij alle dwarsliggers op te halen? Hoeveel geld zijn wij sowieso al kwijt, alleen maar omdat wij het in ons hoofd hebben gehaald om er een eigen mening op na te houden? Ik heb de indruk dat deze

bedragen niet in duizenden of honderdduizenden euro's zijn uit te drukken. Het gaat vermoedelijk om bedragen waarmee wij op andere beleidsterreinen erg gelukkig zouden zijn. Ik verwijs hierbij naar de motie-Meulenbelt.

Het is pijnlijk om te constateren dat het kabinet meer op lijkt te hebben met Brussel dan met beide Kamers. Als het aan de regering had gelegen, waren de door de Tweede Kamer voorgestelde amendementen niet in de wet opgenomen. Ik doel dan met name op de amendementen op de stukken nrs. 11, 14 en 23. Over het amendement op stuk nr. 38 valt nog te praten. Als wij de zaak maar lang genoeg rekken, lukt het wel.

De regering neemt mij te veel een houding aan van "schiet nu maar op, want het wordt al duur genoeg". Ik zie liever dat zij zich wat fideler opstelt ten opzichte van de volksvertegenwoordiging nu het om dit soort elementaire zaken gaat.

Als wij deze wet vandaag aanvaardden, is alles onduidelijk. Ik heb al gezegd dat dit in elk geval voor mij geldt en ik daag iedereen hier aanwezig uit om mij eens uit te leggen hoe het dan precies zit. Volgens mij horen wij in dat geval later van de Commissie en van het Hof van Justitie wat wij nu eigenlijk besloten hebben. Het is buitengewoon vervelend dat wij wetten aannemen waarvan wij niet weten waar zij toe leiden. Het is raar dat wij moeten wachten tot het Hof zich uitsprekt over iets wat wij besloten hebben.

Deze gang van zaken geeft aan dat het niet goed gaat met de EU en de positie van de afzonderlijke lidstaten. Als wij dit soort problemen niet op kunnen lossen, zit er iets niet goed. De mooie begrippen "subsidiariteit" en "proportionaliteit" blijven een beetje in de lucht hangen.

Wat betekent dit eigenlijk voor de nieuwe lidstaten? Behoort dit tot het acquis communautaire? Hebben de nieuwe lidstaten deze wet geaccepteerd of niet? Ik heb de stellige overtuiging dat geen Pool, Let of Cyprioot weet dat zijn land bij de toetreding tot de EU verplicht is tot het implementeren van dit soort ingewikkelde regelgeving. Collega Van den Berg heeft terecht opgemerkt dat deze wet min of meer betrekking heeft op de ordening van de soort.

Mijn fractie heeft haar stem nog niet bepaald. Wij wachten het antwoord en de reacties in tweede termijn af. Het bevalt ons niet erg, te moeten kiezen tussen kogel of strop.
De beraadslaging wordt geschorst.

De voorzitter: De regering zal antwoorden na afhandeling van wetsvoorstel 28688.
**

De vergadering wordt enkele minuten geschorst.
De voorzitter: Ik deel aan de Kamer mede dat op 26 mei respectievelijk 1 juni jongstleden de geannoteerde agenda respectievelijk de aanvullende geannoteerde agenda met bijlagen is ontvangen van de JBZ-Raad van 8 juni 2004. Bij 7 agendapunten wordt instemming gevraagd van de Kamer.

De bijzondere commissie voor de JBZ-Raad heeft zich heden beraden over deze ontwerprijlijnen en adviseert de Kamer, in te stemmen met de ontwerpbesluiten geagendeerd onder de nummers 2d en 2f. Instemming wordt onthouden bij de volgende agendapunten:

- B3, wegens de motie-Jurgens en het ontbreken van een ontwerptekst betreffende het certificaat;
- B4, GC2, GC3 en GC4, wegens het aanbieden van Engelstalige ontwerpstukken. Voorts wenst de commissie de definitieve teksten af te wachten.

Ik stel voor, dit advies te volgen.

**

Daartoe wordt besloten.

*B

!VOETTEKST!

Aan de orde is de behandeling van:

- het wetsvoorstel Wijziging van de Reconstructiewet concentratiegebieden (opdragen van de rechtsbescherming bij de lijst der geldelijke regelingen aan de burgerlijke rechter) (28688).

De voorzitter: Ik heet minister Veerman van harte welkom.

**

De beraadslaging wordt geopend.

*N

De heer **Rabbinge** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. Ik heb het voorrecht om hier het woord te mogen voeren namens de fracties van CDA, VVD, D66, GroenLinks, SP, ChristenUnie, SGP en PvdA.

Er bestaat al enige tijd een ogenschijnlijk verschil van opvatting tussen de minister en de Kamer over een onderdeel van het wetsvoorstel. Het gaat over de vraag waar de bezwaarde voor zijn rechtsbescherming terecht kan als hij of zij het niet eens is met de beleidsvoornemens die worden vastgelegd in de uitvoeringsmaatregelen van de Reconstructiewet. Wij zijn het er allemaal over eens dat deze wet zo snel mogelijk moet worden geïmplementeerd en geïntegreerd in de wet inzake de inrichting van het buitengebied, de WILG. Voor het onderdeel over de rechtsbescherming is in de Reconstructiewet een aantal aanpassingen nodig die nog onvoldoende zijn uitgewerkt.

Bij de aanvaarding van de Reconstructiewet is Kamerbreed een motie aangenomen waarin werd gesteld dat de rechtsbescherming zo moet worden geregeld dat als het over het reconstructieplan, het voornemen en de titel van de reconstructie gaat, dit een bestuurlijke aangelegenheid is. Argumenten op het gebied van de ruimtelijke ordening, het milieu en het landschap worden meegewogen voordat uiteindelijk wordt besloten tot reconstructie. Daarover wordt een bestuurlijk besluit genomen. De bezwaarde moet dan naar de bestuursrechter.

Bij de implementatie van de Reconstructiewet worden twee fasen onderscheiden. De eerste fase is het uitwerken van het reconstructieplan in de vorm van een ruilplan. In de memorie van antwoord wordt al uitgebreid ingegaan op de zaken die daarbij aan de orde zijn. In feite gaat het om het onderscheid tussen de bestuursrechtelijke toets, het titelbesluit tot onteigening enerzijds en de door de civiele rechter uit te spreken onteigening en de door hem vast te stellen onteigeningsvergoeding anderzijds.

Nadat de bestuurlijke beslissing over de reconstructie is genomen, is het ruilplan aan de orde. In dat

kader is een aantal afwegingen aan de orde. De toewijzing van de eigendom, erfdiensbaarheden, opstalrechten, hypotheekrechten en dergelijke worden daarin geregeld. Daartegen moet in onze ogen bezwaar kunnen worden aangetekend bij de civiele rechter en niet bij de bestuursrechter, want hier is sprake van een verandering van eigendom, van erfdiensbaarheden en van opstalrechten. Daarmee is een materiële vergoeding gemoeid, een verandering van die rechten. Zij moeten dan ook beschermd worden via de burgerlijke rechter.

In de laatste fase, als het gaat over de toekenning van vergoedingen, is het nog steeds de burgerlijke rechter. De bewindspersoon heeft gezegd dat hij tegemoet wil komen aan de wensen van de Kamer wat betreft de laatste fase, maar niet bij de tussenfase van het ruilplan. Ik denk dat alle fracties die in deze Kamer aanwezig zijn, de knip anders willen leggen: na de vaststelling van het reconstructieplan, voor de vaststelling van het ruilplan, en dus niet na de vaststelling van het ruilplan en pas op het moment dat de vergoedingen aan de orde zijn.

Ik denk dat het verstandig is dat wij de opvatting van de minister hierover vernemen, vooral omdat het uiterst belangrijk is om de rechtsbescherming van burgers goed te regelen, op de plek waar verstand van zaken is. Op die manier zijn deze belangen het best verzekerd. Wij wachten met belangstelling de antwoorden van de minister af.

*N

Minister **Veerman**: Mevrouw de voorzitter. Het is goed dat wij nu over dit wetsvoorstel spreken, want duidelijkheid is gewenst. De reconstructie gaat door. De plannen komen nu in de uitvoeringsfase. Het reconstructieplan Limburg is goedgekeurd. Wij moeten dus het wetsvoorstel afhandelen, ook om het laatste stukje van de Reconstructiewet, namelijk de herverkavelingstitel, in werking te kunnen laten treden.

Met dit wetsvoorstel is de toezegging van de toenmalige minister van LNV aan de Eerste Kamer gestand gedaan. De rechtsbescherming bij de lijst van de geldelijke regelingen is bij de burgerlijke rechter neergelegd. De heer Rabbinge wees hier al op. De Kamer zou nog een stap verder willen gaan. Dat was aanleiding voor de motie Rabbinge. Vorig jaar zijn er nog brieven tussen Kamer en kabinet heen en weer gegaan over het al dan niet opdragen van de rechtsbescherming bij het ruilplan aan de burgerlijke rechter. De argumenten hoef ik nu niet te herhalen. Uit de bijdrage van de Kamer aan het debat is wel helder dat zij bij haar standpunt blijft. Zij heeft daar natuurlijk goede redenen toe. Ik vertrouw erop dat wij er vandaag uit kunnen komen. Ik zal proberen duidelijk te maken hoe dat kan. Het is van grote betekenis voor de voortgang om spoedig duidelijkheid te hebben.

Het gewicht van de Kamer en de eendracht die hier bestaat in aanmerking nemende, heb ik overleg gehad met Justitie. Met de vorige kabinetten zijn wij van oordeel dat er een parallel moet blijven bestaan tussen de regeling van herverkaveling en van onteigening. In de voorgenomen structuur van een nieuwe onteigeningswet zal het besluit tot onteigenen als zodanig, het zogenaamde titelbesluit, bestuursrechtelijk van aard zijn. Het gaat dan om het oordeel dat een bepaald perceel voor verwezenlijking van een bepaald beleidsdoel onteigend moet worden. De civielrechtelijke afwikkeling is

vervolgens aan de burgerlijke rechter. Hij spreekt de onteigening uit en bepaalt de schadeloosstelling.

Met die structuur doorredenerend kun je zeggen dat het besluit om herverkaveling toe te passen al is vervat in het reconstructieplan. Voordat er überhaupt een herverkaveling kan starten, moeten in het reconstructieplan de te herverkavelen gebieden worden aangewezen. Het reconstructieplan is dan als het ware het titelbesluit. Dat daartegen bestuursrechtelijke rechtsbescherming wordt geboden, staat niet ter discussie. Het ruilplan waarin de nieuwe verdeling van de eigendoms- en andere rechten wordt geregeld, en de financiële afwikkeling in de lijst van de geldelijke regelingen kunnen vervolgens op één lijn worden gesteld met de daadwerkelijke onteigening en de bepaling van de schadeloosstelling.

Als wij elkaar daarop kunnen vinden, ben ik bereid om te bevorderen dat er een novelle komt, waarin aan het voorliggende wetsvoorstel wordt toegevoegd dat ook de rechtsbescherming tegen het ruilplan wordt toegevoegd aan de burgerlijke rechter. Dat kan op dezelfde wijze als het opnemen van de lijst van de geldelijke regelingen in het wetsvoorstel. Ik zal proberen om een voorstel hiervoor nog voor het zomerreces in de ministerraad te brengen.

*N

De heer **Rabbinge** (PvdA): Mevrouw de voorzitter. De Kamer is zeer erkentelijk voor het antwoord van de minister. De analogie met de Onteigeningswet gaat maar ten dele op, omdat deze geen ruilplan bevat en de Reconstructiewet wel. Om die reden dient de knip elders te liggen. De minister heeft dat ook zo opgevat. Ik ben hem zeer erkentelijk voor het feit dat hij bereid is, de novelle uit te werken. Ik hoop inderdaad dat het zo snel mogelijk gedaan kan worden, zodat de reconstructie die alom gewenst is zo snel mogelijk kan doorgaan.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de minister geen behoefte heeft aan een tweede termijn en dat hij nog voor het zomerreces het voorstel voor een novelle bij de ministerraad zal indienen.

**

De beraadslaging wordt geschorst.

De vergadering wordt van 15.22 uur tot 15.45 uur geschorst.

*B

!VOETTEKST!

Aan de orde is de voortzetting van de behandeling van:
- **het wetsvoorstel Wijziging van de Rijksoctrooiwet, de Rijksoctrooiwet 1995 en de Zaaizaad- en Plantgoedwet ten behoeve van de rechtsbescherming van biotechnologische uitvindingen (26568) (R1638).**

*N

Staatssecretaris **Van Gennip**: Voorzitter. Allereerst dank ik de woordvoerders voor hun inbreng. Het is erg goed dat wij hier een discussie voeren waarbij met name de maatschappelijke, morele en ethische aspecten naar voren

komen. Het moet inderdaad niet alleen een discussie zijn over wetsteksten en economische impact. Ook die zijn overigens uitermate belangrijk. Het is reeds lang geleden dat er voor het eerst over werd gesproken in Europa. Het is een maatschappelijk onderwerp dat voor veel discussie heeft gezorgd. Ik zal overigens de Commissie vragen om beter toe te lichten wat de bedoelingen en de doelstellingen zijn. Helderheid en duidelijkheid daarover haalt vaak veel maatschappelijke discussie weg.

Nu is de Eerste Kamer aan zet bij de behandeling van het wetsvoorstel over de implementatie van de Europese octrooirichtlijn voor de rechtsbescherming van biotechnologische uitvindingen. Het woord uitvinding is hierbij van groot belang. Richtlijn en wetsvoorstel kennen een lange en bewogen geschiedenis die tien jaar geleden is begonnen in Europees verband. Sinds 1999 reeds is er nationale aandacht voor de omzetting van de richtlijn in wetgeving. Kern van de richtlijn is het wegnemen van belemmeringen voor de interne markt, het bevorderen van R&D-investeringen in de biotechnologie en het wegnemen van verschillen tussen lidstaten bij intellectuele eigendomsbescherming van biotechnologische uitvindingen. Op die manier willen wij investeringen op het gebied van de veelbelovende "life sciences" bevorderen. Octrooirecht is ook van groot belang voor startende ondernemingen, vanwege het aantrekken van risicokapitaal, en is daarnaast belangrijk voor volwassen ondernemingen bij een goede octrooiportefeuille. Dankzij octrooibescherming krijgen bedrijven de kans om hun vaak kostbare en langdurige investeringen terug te verdienen.

Een voortvarende afwikkeling van het wetsvoorstel zou leiden tot het wegwerken van een flinke implementatieachterstand, waarvoor de Europese Commissie ons inmiddels op de vingers heeft getikt. Zoals de Kamer weet loopt er sinds 19 september vorig jaar een rechtszaak bij het Hof van Justitie omdat Nederland te laat is met implementatie van de octrooirichtlijn. Een verdere vlotte afwikkeling van het zo lang slepende wetsvoorstel is dan ook een belangrijk signaal voor Europa, met het aankomend voorzitterschap in het achterhoofd, en voor investeerders die steeds kritischer kijken naar het Nederlandse wetgevingsklimaat op het gebied van biotechnologie. Ik kom hier aan het einde van mijn betoog op terug.

De maatschappelijke onrust en commotie op nationaal en internationaal vlak kent enkele oorzaken. Er is zowel nationaal als internationaal veel aandacht voor biotechnologische uitvindingen. Dat blijkt uit de veelvuldige discussies op het gebied van de genetica van de mens, van genetisch gemodificeerd voedsel, gevolgen voor het milieu, gevolgen voor gezondheid en veiligheid van de mens en de betekenis van de moderne biotechnologie en genetica voor de positie van ontwikkelingslanden. Inderdaad is een deel van het octrooirecht ontwikkeld op een moment dat wij nog nauwelijks weet hadden van wat de biotechnologische ontwikkelingen op dit moment zouden zijn. Een van de woordvoerders zei dat het toen nog in de kinderschoenen stond. Voordat een kind in kinderschoenen staat, gaat er echter nog een hele periode voorbij. Het is dus erg lang geleden dat wij daarover spraken.

De oorzaken voor de maatschappelijke discussie zijn drievoudig. Het gaat om bezorgdheid voor risico's met het oog op leven, veiligheid en gezondheid van mens, dier

en milieu. Het gaat ook om morele bedenkingen bij steeds nieuwe mogelijkheden. Mag alles wat ook kan? Ook gaat het om misverstanden over de concrete betekenis en de beperkte mogelijkheden van het intellectuele eigendomsrecht.

Aan elke nieuwe technologie kleven risico's en die proberen wij tot een minimum terug te brengen door passende en zo nodig strenge regelgeving. De heer Dees zei terecht dat wij op dit moment al strenge regelgeving hebben, met name op het gebied van biotechnologie. Wij hebben daarover het nodige opgemerkt in het onlangs gelanceerde actieplan Life sciences. Het streven moet zijn om met adequate regelgeving stimulansen te bieden voor life sciences zonder afbreuk te doen aan de te hanteren zorgvuldigheidsnormen, met name wat betreft ethiek, gezondheid, veiligheid van mens en dier en risico's voor het milieu.

Mijns inziens zijn er terecht zorgen over de toepassing van allerlei nieuwe mogelijkheden die in het verschiet liggen. Niet alles wat technisch mogelijk is, is ook ethisch toelaatbaar. Niet voor niets staat ook in artikel 6 van de richtlijn dat uitvindingen waarvan de commerciële toepassing strijdig zou zijn met de openbare orde of de goede zeden van octrooierbaarheid moeten worden uitgesloten. Dat geldt met name voor werkwijzen voor het kloneren van mensen, werkwijzen voor wijziging van de menselijke kiembaan en het gebruik van menselijke embryo's voor industriële of commerciële doeleinden. Bij de bespreking van het amendement op stuk nr. 11 kom ik terug op de opmerkingen van de heer Van de Beeten over openbare orde en goede zeden.

Zonder de zorgvuldigheid en de morele uitgangspunten te veronachtzamen, moeten wij wel oog blijven houden voor de positieve kanten van de life sciences die van groot belang zijn. Ik wil u drie voorbeelden geven, zoals verbetering van de gezondheidszorg door effectievere bestrijding en preventie van ziektes en betere diagnostiek van erfelijke aandoeningen. Gezonder, veiliger en beter houdbaar voedsel door gewasverbetering die kan helpen bij de voedselvoorziening in landen met extreme omstandigheden, zoals hoge temperatuur, droogte en slechte bodemsamenstelling. Een schoner milieu dankzij duurzame productiemethoden in energiebesparende procesindustrie. Terecht moeten wij voortdurend vragen blijven stellen over de morele aanvaardbaarheid van al die nieuwe mogelijkheden die life sciences gaan bieden, maar er zijn in ieder geval duidelijke voordelen.

Ethiek speelt ook een rol in het octrooirecht, hetgeen ook blijkt uit artikel 6 van de richtlijn en uit jurisprudentie. Zoals bekend heeft het Hof van Justitie van Europa het Nederlands verzoek om vernietiging van de richtlijn in 2001 afgewezen. Het is daarbij uitgebreid ingegaan op de door Nederland ingebrachte morele bedenkingen tegen de richtlijn. Nederland heeft toen aangevoerd dat de richtlijn de menselijke waardigheid zou aantasten, omdat zij bijvoorbeeld octrooi mogelijk maakt op uitvindingen met betrekking tot geïsoleerde delen van het menselijk lichaam. Het Hof heeft in zijn uitspraak duidelijk gemaakt dat de richtlijn voldoende beschermende werking heeft omdat het menselijk lichaam als zodanig in de verschillende stadia van vorming en ontwikkeling helemaal geen octrooierbare uitvinding kan zijn. Het heeft toen ook aangegeven dat in de richtlijn is bepaald dat alle werkwijzen waarvan de toepassing strijdig is met de

menselijke waardigheid van octrooiering is uitgesloten. Kortom, alleen menswaardige toepassingen, dat wil zeggen moreel en ethisch toelaatbaar geachte uitvindingen -- het woord "uitvindingen" is hier van belang -- zijn vatbaar voor octrooi. Het heeft eveneens benadrukt dat het octrooirecht andere wetgeving niet kan vervangen als het gaat om eerbiediging van bepaalde ethische normen. De heer Dees verwees daarnaar. Andere wetgeving dan octrooiwetgeving zal dus altijd nodig zijn om ongewenste activiteiten te verbieden of te beperken, zoals ongewenst onderzoek voordat überhaupt een octrooi wordt aangevraagd, en ongewenste commerciële toepassingen nadat een octrooi is aangevraagd. Daar is andere wetgeving dan octrooirecht voor nodig.

Octrooirecht vernietigen zal op morele gronden slechts in beperkte gevallen mogelijk zijn. Dat is expliciet vermeld in artikel 6 van de richtlijn. Het verbieden van een toepassing van een uitvinding is vaak wel mogelijk en zo niet beter uit een oogpunt van de eerbiediging van bepaalde ethische normen. Over de relatie tussen octrooirecht en ethiek met betrekking tot de biotechnologische uitvindingen is een notitie aan de Tweede Kamer toegezegd door minister Van der Hoeven, mijn collega VWS en mijzelf naar aanleiding van het verzoek van de Tweede Kamer over de verrichte studies naar de effecten van gen-octrooiën op innovatie, gezondheidszorg en wetenschappelijk onderzoek. Het streven is die notitie nog voor het eind van het jaar aan te bieden.

De heer Dees vroeg naar de discussie over de octrooiering van gensequenties en stamcellen. De Europese Commissie heeft in het jaarverslag van 2002 over de ontwikkeling en de implementatie van het octrooirecht op het gebied van de bio- en gentechnologie aangekondigd dat de octrooiering van gensequenties en stamcellen nadere bestudering behoeft. De verwachting is dat in het jaarverslag van 2003 relevante adviezen van de Europese groep Ethiek van de exacte wetenschappen en de nieuwe technologieën aan de orde zullen komen, evenals eventuele recente jurisprudentie. Het jaarverslag verschijnt naar ik aanneem in de loop van 2004, oftewel binnenkort. De Europese Commissie heeft er dus over nagedacht en zal er in het jaarverslag over 2003 op terugkomen.

Binnen dit onderwerp valt ook de vraag van de heer Van den Berg of het leven mag worden gepatenteerd. Het gaat in de richtlijn niet om het patenteren van het leven, maar om het patenteren van uitvindingen. Die kunnen uiteraard ook levende materie en levende organismen betreffen. Het octrooirecht maakt geen onderscheid met dode materie. Wel sluit de richtlijn een aantal uitvindingen van octrooierbaarheid uit, zoals genoemd in artikel 6. Dat geldt in dat geval omdat commerciële exploitatie in strijd wordt geacht met de openbare orde en de goede zeden. Met andere woorden, het gaat dan om de zogenaamde moreel verwerpelijke zaken. In artikel 6 is sprake van een niet-limitatieve opsomming, die nog kan worden uitgebreid indien de ontwikkelingen daartoe aanleiding geven. Zoals uit onze eerdere discussies vandaag blijkt, kunnen de ontwikkelingen in biotech snel gaan. Afhankelijk daarvan kan de lijst dus worden aangevuld.

Voorzitter: Schuyer

De heer **Rabbinge** (PvdA): Mevrouw de voorzitter... O, het is nu mijnheer de voorzitter! Het kan veranderen.

De **voorzitter**: De emancipatie geeft mij het recht dat u mij met "mijnheer de voorzitter" aanspreekt.
**

De heer **Rabbinge** (PvdA): Het zou goed zijn als de staatssecretaris duidelijker zou zijn. Zij zegt dat een uitvinding ook het gevolg kan zijn van het combineren van nieuwe inzichten. Ik noem het voorbeeld van golden rice. Dat is alom bekend. Daarbij wordt een gen afkomstig uit een vlinder met een bacterie overplant in een rijstplant. Op die manier bewerkstellig je dat in die rijstplant vitamine A wordt aangemaakt. Is dat een uitvinding en kan het worden gepatenteerd, of is het een ontdekking?

Staatssecretaris **Van Gennip**: Ik ga niet in op het exacte voorbeeld, want daarvoor zou ik mij iets meer moeten verdiepen in de biotechnologie. Ik maak de Kamer duidelijk dat het gaat om de drie-eenheid, die al eerder is genoemd: de combinatie van het geïsoleerde gen, de uitvinding en de functie is octrooierbaar. Als geen sprake is van die combinatie, is het idee niet octrooierbaar. Het gaat dus om gen, functionaliteit en industriële toepassing.

Voorzitter. Het derde onderdeel van de maatschappelijke discussie is de concrete betekenis van het octrooirecht en het verschil met het eigendomsrecht. Soms leeft de gedachte dat een octrooi een door de overheid gegund alleenrecht is voor de octrooiaanvrager om daarmee commerciële handelingen met geoctrooierde uitvindingen te kunnen verrichten. Een octrooi is echter geen vergunning. Het is een verbodsrecht waarmee de octrooihouder aan anderen kan verbieden zijn uitvinding toe te passen. Dat weet de Kamer ongetwijfeld. Indien wettelijk is geregeld dat bepaalde onwenselijke uitvindingen geen octrooi krijgen, betekent dat niet dat de uitvindingen niet worden gedaan. Alleen de octrooibescherming blijft dan achterwege, maar dat is niet voldoende om het handelen te verbieden. De kans is dus groot dat dergelijke uitvindingen geheim blijven. Als ze toch breed bekend worden, kan iedereen ze commercieel toepassen, tenzij je via andere wetgeving maatregelen neemt om dat te verbieden of te beperken. Octrooirecht alleen is dus nooit het juiste middel om ongewenste ontwikkelingen tegen te gaan. In tegenstelling tot gewoon eigendomsrecht, levert een octrooirecht nooit eigendomsrecht op stoffelijke zaken op, en dus evenmin een eigendomsrecht op het menselijk lichaam of delen daarvan.

Als iemand een geoctrooieerd product namaakt uit eigen basismateriaal, wordt de namaker eigenaar van de nagemaakte producten, al pleegt hij wel octrooi-inbreuk. De octrooihouder wordt dus geen eigenaar van de producten die zonder toestemming van de octrooihouder door anderen zijn gemaakt.

Ik maak even deze zijstap, omdat de heer Dees heeft geïnformeerd naar de nadere initiatieven van het gemeenschapsoctrooi in het kader van het EU-voorzitterschap. Dit speelt daar ook. Nederland zal in elk geval tijdens dat voorzitterschap bij de andere Europese lidstaten peilen of er openingen zijn om toch weer enige voortgang te boeken in de totstandkoming van het gemeenschapsoctrooi. Dit is een lastig dossier, maar wij doen ons best en wij blijven ons best doen.

De heer Rabbinge informeerde naar het kwekersrecht. Dit is een specifiek systeem voor de bescherming van kweekarbeid, dat wil zeggen het ontwikkelen van nieuwe plantenrassen. Ik vertel hier niets nieuws mee, zo neem ik aan. Het systeem bestaat naast het meer algemene systeem van octrooibescherminingen voor die uitvindingen. Dit betekent dat bedrijven zelf kunnen kiezen of zij een octrooi willen aanvragen voor een uitvinding of een kwekersrecht bij het ontwikkelen van een nieuw plantenras. Het is dus niet aan ons als overheid om voor te schrijven of het ene of het andere aangevraagd moet worden. Er is dus een keuzevrijheid voor de ontwikkelaar: octrooi of kwekersrecht.

Overigens komt het mij voor dat er geen reden voor ongerustheid is, als het om de keuze van het kwekersrecht gaat. Jaarlijks worden er namelijk 600 tot 700 aanvragen gedaan. Dat zijn alleen nog maar de nationale aanvragen voor kwekersrecht.

Ik stap even over naar de timing. Door alle maatschappelijke commotie – ik heb de drie onderdelen al genoemd – begint het uit de tijd te lopen. Het is betreurenswaardig, als wij kijken naar het geheel van één Europese Unie die wij nastreven, dat de biotechnologierichtlijn en overigens een aantal andere richtlijnen niet op tijd zijn omgezet. Deze richtlijn had uiterlijk juli 2000 geïmplementeerd moeten zijn. Dit betekent dat wij 1 juli 2004 vier jaar te laat zijn. Dit betekent ook dat wij 19 september 2004 al een jaar een infractieprocedure tegenover ons hebben.

De richtlijn heeft meer dan tien jaar discussie in het Europese parlement gevegd. Eerlijk gezegd, vind ik het begrijpelijk dat die discussie is gevoerd: het gaat om een maatschappelijk belangrijk onderwerp. Uiteindelijk is het wetsvoorstel in het voorjaar van 1999 bij de Tweede Kamer ingediend en nu zijn wij bezig met de laatste stap.

Er is mij gevraagd om een aantal oorzaken te noemen. Nadrukkelijk wil ik opmerken dat ik hiermee allerm minst kritiek wil uiten. De vertraging heeft een aantal verschillende oorzaken. Ik zei al dat wij in 1998 om vernietiging van de richtlijn hebben verzocht. Dat verzoek is in 2001 afgewezen. Daar wij in 2000 al in tijdnood kwamen, hebben wij toen aan het Hof van Justitie om schorsing gevraagd. Dat verzoek is vrij snel daarna, en wel in juli 2000, ook afgewezen.

De Tweede Kamer heeft daarop diverse amendementen ingediend. De toelaatbaarheid van een deel daarvan is door mijn voorgangers betwist. Vervolgens is er advies gevraagd aan de Raad van State over de volgende amendementen:

- het amendement op stuk nr. 11 over geen octrooi op plant of dier;
- het amendement op stuk nr. 13 (later stuk nr. 38) over de specificatie genfunctie en eiwitfunctie;
- het amendement op stuk nr. 14 over menselijke embryo's;
- het amendement op stuk nr. 16 (later stuk nr. 37) over geen octrooi voor schadelijke uitvindingen;
- het amendement op stuk nr. 23 over geen octrooi voor uitvindingen die biopiraterij in de hand werken.

De Raad van State heeft vervolgens over deze amendementen geadviseerd. Deze waren volgens de Raad van State in strijd met de richtlijn of pasten niet in het

stelsel van de richtlijn. Ik ben daar uitgebreid op ingegaan in mijn antwoord.

Na dat advies van de Raad van State is er overleg geweest met de juridische dienst van de Europese Commissie over die amendementen. Naar aanleiding daarvan maak ik enkele algemene opmerkingen over de beoordeling van de zes aangenomen en in het wetsvoorstel overgenomen amendementen. Allereerst zijn drie amendementen door de regering toelaatbaar verklaard, eventueel na wijziging van een eerder amendement. Op die manier kunnen die meer in overeenstemming worden gebracht met de richtlijn. Ik doel op het amendement op stuk nr. 12 over de uitbreiding van de lijst van niet voor octrooi vatbare uitvindingen, het amendement op stuk nr. 16 (later stuk nr. 37) over niet voor octrooi vatbare schadelijke uitvindingen en het amendement op stuk nr. 13 (later stuk nr. 38) over de functieomschrijving van de gensequentie. Deze drie hebben wij toelaatbaar verklaard. Ik zal niet ingaan op de argumenten, want daarnaar hebt u niet gevraagd.

De amendementen op stuk nummers 11, 14 en 23 zijn ontoelaatbaar verklaard. Zoals u weet, is het amendement op stuk nr. 11 vervolgens niet-toelaatbaar verklaard. Niet-toelaatbaar betekent: hoeft niet in strijd te zijn met de richtlijn, maar kan wel in strijd zijn met de richtlijn. Dat geldt alleen voor het amendement op stuk nr. 11. Het amendement op stuk nr. 11 bepaalt namelijk dat planten en dieren niet voor octrooi vatbaar zijn omdat het gaat om uitvindingen waarvan de commerciële exploitatie in strijd zou zijn met de openbare orde of goede zeden. De Raad van State heeft gezegd dat alleen het amendement op stuk nr. 11 onverenigbaar en in strijd is met de richtlijn. Om die reden vindt het kabinet dit een ontoelaatbaar amendement. Eigenlijk is dus alleen het amendement op stuk nr. 11 problematisch omdat het in strijd is met de richtlijn. De andere amendementen passen wellicht niet in de richtlijn, maar kunnen wij wel overwegen omdat zij niet in strijd met de richtlijn zijn. Wat dat betreft, ben ik het ook eens met degenen onder u die zeiden dat wij onze aandacht maar moesten richten op het amendement op stuk nr. 11.

Wat staat er in het amendement op stuk nr. 11? Nu staat het volgende erin: "Onder uitvindingen waarvan de commerciële exploitatie in strijd zou zijn met de openbare orde of goede zeden, worden in ieder geval verstaan planten of dieren". Deze bepaling is om meerdere redenen discutabel. Met name de toelichting bij dat amendement roept vragen op. Volgens de indieners van het betrokken amendement is de commerciële exploitatie van uitvindingen ten aanzien van planten en dieren altijd in strijd met de openbare orde of goede zeden. Dat staat in de toelichting. De Raad van State heeft over dit amendement gezegd dat een zinvolle interpretatie van de richtlijn meebrengt dat een in artikel 4, tweede lid van de richtlijn toegekend recht -- dan gaat het dus over de uitvindingen met betrekking tot planten en dieren die octrooieerbaar zijn -- niet van zijn inhoud mag worden beroofd door middel van een beroep op de uitzonderingsbepaling van artikel 6, eerste lid van de richtlijn. De Raad van State zegt dus met andere woorden dat uitvindingen op grond van artikel 6, eerste lid in algemene zin niet in strijd met de openbare orde of de goede zeden kunnen worden verklaard en dus niet niet-octrooieerbaar kunnen zijn indien, zoals hiervoor

opgemerkt, uitvindingen die betrekking hebben op planten en dieren in algemene zin expliciet octrooieerbaar worden geacht op grond van artikel 4, tweede lid. De Raad van State concludeerde dus dat de richtlijn niet toestaat dat -- en dan gaat het om het amendement op stuk nr. 11 -- de octrooieerbaarheid van planten en dieren categorisch wordt uitgesloten. De Raad van State geeft daar de argumentatie voor dat, aangenomen dat ook dieren en planten een uitvinding kunnen zijn, moeilijk kan worden gesteld dat de commerciële exploitatie ervan in strijd is met ethische en morele beginselen, nu commerciële exploitatie van planten en dieren een algemeen aanvaard beginsel is. De heer Van de Beeten vroeg naar de mogelijkheden die de richtlijn biedt op het gebied van openbare orde en goede zeden en van het gewenste onderscheid tussen planten en dieren.

De heer **Van de Beeten** (CDA): Voorzitter. Ik wijs erop dat artikel 4, lid twee als volgt luidt: een uitvinding die betrekking heeft op planten en dieren is octrooieerbaar als uitvoerbaarheid van die uitvinding zich, technisch gezien, niet beperkt tot een bepaald planten- of dierenras. Ik versta dit als een uitvinding die een werkwijze meebrengt die nieuw is, industrieel toepasbaar is en betrekking heeft op de biotechnologische toepassingswijze van die techniek. Dit heeft dan betrekking op planten en dieren. Dat is echter wat anders dan de stelling dat wij geen stofoctrooi willen hebben met betrekking tot plant of dier, zoals het amendement zegt. Ik geef toe dat de toelichting voor verwarring zorgt, maar daarin staat wel welke werkwijzen met betrekking tot planten of dieren worden geoctrooieerd. Dat willen de indieners dus bepaald niet uitsluiten. Ik begrijp dat het een zeer fijne nuance is; het is wel een juridisch relevante nuance.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Ook hier is het van belang om ons te realiseren dat wij het steeds weer over die drie-eenheid hebben. Het moet te maken hebben met een functie en een werkwijze. Alleen dan is het octrooieerbaar.

De heer **Rabbinge** (PvdA): De staatssecretaris moet de zaak niet verwarrend maken. Werkwijzen kun je gewoon octrooieren. Een methodiek of scheidingstechniek waarmee je gemakkelijker een gen kunt identificeren en kunt vrijmaken, zodat je het ergens anders kunt implanteren, is octrooieerbaar. Een ander kan dan weer met een nieuwe methode komen. Dat is octrooieerbaar. Dat moet ook octrooieerbaar zijn, want daarmee kun je geld verdienen. Als het gaat om het gen op zich, heb ik echter mijn grote bedenkingen. Als dat octrooieerbaar zou zijn, zou je een verbod aan anderen opleggen om vernieuwende technieken te ontwikkelen omdat het gaat om dat gen. Dat mag nooit het geval zijn.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Het gaat altijd om de combinatie van gen, werkwijze (uitvinding) en functie. Dat betekent dat het gen op zich niet octrooieerbaar is.

De heer **Van de Beeten** (CDA): Zo bezien, geeft de staatssecretaris mij in belangrijke mate gelijk. Dat wil ik dan wel graag incasseren. Het gaat inderdaad altijd om de noodzakelijke combinatie van gen, genfunctie en industriële toepasbaarheid. Het is overigens mogelijk dat de industriële toepassing niet nieuw is, maar dat het nieuwe is gelegen in de combinatie van gen, genfunctie en die bestaande maar op een ander terrein toegepaste

industriële toepassing. Daardoor kan iets nieuws ontstaan dat wel octrooieerbaar is. Daarmee hebben wij geen problemen. Ik denk dat de gehele Kamer het erover eens is, dat dit mogelijk moet zijn.

Het probleem zit in het stofoctrooi. De vraag is in hoeverre dat door het amendement wordt uitgesloten. Wij zeggen dat dit inderdaad met het amendement wordt bedoeld, zoals ook blijkt als je de toelichting goed leest. Een stofoctrooi bestaat eigenlijk alleen als je het gen en de genfunctie in de stoffelijke vorm beheerst. Als je meent dat het echt in de drie-eenheid zit, betekent dit dat je het juist losmaakt van de industriële toepassing. Dan zou octrooieerbaarheid niet mogelijk moeten zijn. Wij zijn het dan niet oneens met de indieners van het amendement op stuk nr. 11.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Het lastige is dat de tekst van het amendement dat niet zegt. In het amendement staat dat het octrooieren van planten en dieren in het algemeen kan worden uitgesloten op basis van de openbare orde, terwijl in dat andere artikel juist expliciet wordt gesteld dat het wel octrooieerbaar is. Wij moeten vasthouden aan de drie-eenheid: gen, functie en werkwijze. Daar gaat het om. In de toelichting op het amendement op stuk nr. 11 staat wat anders dan exact in de tekst ervan terecht is gekomen. Dat is het lastige ervan.

De heer **Van de Beeten** (CDA): Dat ben ik met de staatssecretaris eens. Ik wijs er echter nogmaals op, dat artikel 4, lid 2, het niet heeft over het octrooieren van planten en dieren dat wordt toegestaan mits het niet is beperkt tot plantenras of dierenras. Nee, men heeft het daar over uitvindingen die betrekking hebben op planten of dieren. Dat ligt toch een niet onbelangrijke nuance anders.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Wij kunnen er in tweede termijn verder op ingaan. U spreekt echter van een uitvinding en dat is een onderdeel van de drie-eenheid. Het gaat altijd weer om die combinatie.

De heer Van de Beeten vroeg ook naar de nationale ruimte om het octrooi op bepaalde uitvindingen in strijd te verklaren met de openbare orde en goede zeden: staat er "een lidstaat" of staat er een Europees begrip in de oorspronkelijke tekst? Het zal altijd moeten worden gerelateerd aan de grenzen die in de richtlijn communautair worden gesteld. Met andere woorden: begrippen als openbare orde en goede zeden mag je niet zodanig invullen, dat de kernbegrippen van de richtlijn van hun materiële werking worden beroofd. Er is dus wel enige vrijheid, maar geen absolute vrijheid. In dat verband gaat het dan ook niet aan om in het kader van artikel 6, lid 2, octrooien met betrekking tot uitvindingen in strijd te verklaren met openbare orde en goede zeden, terwijl artikel 4, lid 2, een uitvinding met betrekking tot planten en dieren octrooieerbaar verklaart. Wat wij ons wel moeten realiseren, is dat naar gelang het organisme dat betrokken is bij de uitvinding van een hogere orde is, er meer uitzonderingen zijn van de octrooieerbaarheid. Er zullen meer uitzonderingen zijn bij dieren dan bij planten en meer bij mensen dan bij dieren. Die uitzonderingen zijn uiteraard gebaseerd op gedegen morele keuzes. Daarom is bijvoorbeeld de mens in het geheel niet octrooieerbaar en geldt dat bij wijziging van de genetische identiteit van dieren alleen sprake is van octrooieerbaarheid indien het betrokken dier niet lijdt,

tenzij er sprake is van een aanzienlijk medisch nut voor mensen of dieren. En dan komen wij inderdaad in de ethische discussie over dierenwelzijn. Wij kunnen hier in tweede termijn nog op terugkomen, maar naar mijn oordeel blijft het deel van het wetsvoorstel dat het gevolg is van het amendement op stuk nr. 11, in strijd met de richtlijn. Ik ben het met sprekers eens dat Nederland geen andere keuze heeft dan die invloed van het amendement op stuk nr. 11 ongedaan te maken door middel van een novelle of reparatiewetgeving. Over de manier waarop dat zal gebeuren, zullen wij straks verder spreken.

Ik kom op de subsidiariteit van de richtlijn. In de beantwoording van vragen over de richtlijn heb ik betoogd waarom het subsidiariteitsbeginsel hier niet opgaat. Ik wil die discussie liever niet overdoen. Het is een gegeven dat wij deze richtlijn hier nu hebben. Uit het feit dat de richtlijn er ligt, blijkt dat de Europese wetgever zelf al tot de conclusie is gekomen dat harmonisatie van de rechtsbescherming van biotechnologische uitvindingen noodzakelijk is. Het vraagstuk van de subsidiariteit is opnieuw aan de orde geweest in 1998 met ons verzoek tot vernietiging van de richtlijn.

De heer **Kox** (SP): De staatssecretaris zegt dat de richtlijn nu eenmaal Europees is vastgesteld, maar zij moet toch met mij en anderen zien dat een meerderheid van de Europese parlementen nog steeds grote problemen heeft met het implementeren ervan. Het is dus de vraag of je wel kunt zeggen dat Europa dat vindt. Een bepaald segment van onze Europese constructie heeft ons dat voorgeschreven en duwt het ons nu door de strot, terwijl diverse parlementen daar blijkbaar problemen mee hebben. Het is nogal wat dat de staatssecretaris zegt dat, als het wetsvoorstel vandaag aangenomen wordt, er dan nog een onderdeel van de wet gewijzigd zal moeten worden. Ik denk dat het in andere landen ook zo gaat. Dus, hoezo moet het van Europa? Welk Europa schrijft ons dat voor?

Staatssecretaris **Van Gennip**: Allereerst is dat een Europa van ons allen. Dat is een Europa dat wij allemaal willen, een Europa waar eensluidende regelgeving is, een Europa waarin de landen op elkaar kunnen rekenen.

De heer **Kox** (SP): Maar deze regeling willen wij niet met ons allen.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Het Europees Parlement en de Raad van ministers hebben daar uiteindelijk wel mee ingestemd.

De heer **Kox** (SP): Maar zeven landen, die gezamenlijk de meerderheid van de Europese bevolking vertegenwoordigen, althans van de oude Vijftien, hebben daar nog steeds niet mee ingestemd. Zij hebben er zichtbaar moeite mee om dat te doen, maar worden nu bedreigd met een grote boete. Bovendien zal de wet, als wij die nu aannemen, toch weer middels een novelle of reparatiewetgeving aangepast worden.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Wij passen aan wat op dit moment strijdig is met de richtlijn. De richtlijn zelf kunnen wij niet aanpassen.

De heer **Kox** (SP): Het is toch geen detail dat de Tweede Kamer -- dat is politiek gezien het hoogste deel van onze

volksvertegenwoordiging -- dat wel zo wil hebben. Zij heeft dat niet per abuis gedaan en heeft daar goed over nagedacht.

Staatssecretaris **Van Gennip**: De Tweede Kamer heeft de amendementen ingediend op een moment dat er bijvoorbeeld nog geen verduidelijking van de Europese Commissie was. Die is er ondertussen wel. Volgens mij was het ook noodzakelijk dat de Europese Commissie aangaf wat zij hier precies mee bedoelde. Zij zou dat trouwens best nog een keer mogen doen. Het kan niet zo zijn dat, als er in zo veel landen discussie is -- daar geef ik de heer Kox gelijk in -- de Europese Commissie dan niet verduidelijkt wat zij bedoeld heeft.

Op dit moment zitten wij wel in een democratisch proces. Dat democratische proces is begonnen bij het Europees Parlement en de Europese Raad en wij zijn nu bezig met het slotstuk daarvan. Zweden heeft de richtlijn onlangs geïmplementeerd en al die andere landen zijn daar ook mee bezig. Op het moment dat wij welke richtlijn dan ook uit Europa niet implementeren of een voorstel terzake zo amenderen dat de strekking ervan heel anders wordt dan wat met de richtlijn is bedoeld, dan zagen wij aan de poten van de Europese Unie. Wij hebben met elkaar afgesproken dat wij in Europa een bepaald democratisch proces kennen. Uiteindelijk vloeit dat nationaal uit in de Tweede Kamer en daarna in de Eerste Kamer. Wij willen ook dat de andere landen zich houden aan de richtlijnen voor bijvoorbeeld consumentenbescherming of staatssteun voor de staal.

Dat betekent dat wij ook gehouden zijn aan het implementeren van Europese richtlijnen. Dat is de manier waarop Europa kan werken.

De heer **Kox** (SP): Dat weet ik en dat is nu juist de fout in de constructie van dat Europa. Eigenlijk zegt de staatssecretaris hier dat als het wetsvoorstel vandaag wordt aangenomen, zij vervolgens teruggaat naar de Tweede Kamer met een wijziging met daarbij de opmerking: wat jullie ook doen, jullie moeten het nu aannemen omdat er anders een probleem ontstaat met Brussel. Maar wat als de Tweede Kamer aangeeft bij haar standpunt te zullen blijven? Waar staan wij dan?

Staatssecretaris **Van Gennip**: Dan kom ik weer bij u terug met de opmerking dat de Tweede Kamer bij haar standpunt blijft. Volgens de afspraken in Europa zijn wij als Nederland nu eenmaal gehouden om een Europese richtlijn te implementeren. Wij kunnen dat op verschillende manieren doen, bijvoorbeeld via amendering of via het aanbrengen van nationale accenten, maar wij kunnen de richtlijn niet zodanig veranderen dat die heel anders wordt. Wij moeten dus tijdig implementeren. In dat kader loopt er al een infractieprocedure tegen ons. Daarnaast moeten wij de richtlijn correct implementeren. Op het moment dat wij beginnen met de implementatie van de richtlijn zoals die nu voorligt, start de infractieprocedure voor het onjuist implementeren maar wordt de infractieprocedure voor het te laat implementeren op datzelfde moment gestopt.

De heer **Kox** (SP): Ik constateer dat zowel de Tweede Kamer als de Eerste Kamer feitelijk geen keuze heeft omdat in uw opvatting het amendement op stuk nr. 11 hoe dan ook van tafel moet. Als wij vandaag ja zeggen tegen

dit wetsvoorstel zeggen wij in feite ja tegen een wet waarin iets staat waar wij eigenlijk nee tegen hadden moeten zeggen.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Ik weet niet of ik uw logica van ja en nee helemaal kan volgen. Wat ik van deze Kamer vraag, is om het wetsvoorstel vandaag goed te keuren onder mijn toezegging dat er reparatiewetgeving komt die wij dan zo snel mogelijk door de Tweede Kamer behandeld moeten zien te krijgen, teneinde ervoor te zorgen dat wij aan de vooravond van ons voorzitterschap met een schone lei kunnen beginnen. Er dient uiteraard ook scherp in het oog te worden gehouden wat vanuit Brussel geregeld kan worden en wat nationaal geregeld kan worden. Dat is echter een andere discussie dan die welke wij vandaag voeren.

De heer **Kox** (SP): U adviseert ons om het voorliggende wetsvoorstel aan te nemen om te voorkomen dat wij als Nederland nog meer trammelant krijgen. Er staat onder andere het amendement op stuk nr. 11 in. U zegt: neemt u het maar aan want ik zeg toe dat ik het op een andere manier ga oplossen. Welnu, u moet nog wel steun krijgen in de Tweede Kamer om dat amendement er uit te krijgen. In feite is dat een gek proces. U vraagt dus iets van ons wat wij als chambre de réflexion eigenlijk niet zouden mogen.

De heer **Van den Berg** (SGP): Gaandeweg deze discussie vraag ik mij af wat de zin is van een grondige behandeling van een Europese richtlijn in het Nederlands parlement.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Ik ben expliciet begonnen met te zeggen dat ik deze discussie op prijs stel, juist vanwege de grote maatschappelijke belangen die er met deze richtlijn gemoeid zijn en gelet op de vele discussies die de afgelopen 10 jaar rond dit onderwerp gevoerd zijn. Ik vind niet dat een richtlijn zoals deze zonder die maatschappelijke discussies ingevoerd kan worden. Dat kunnen discussies zijn op Europees niveau maar dat moeten zeker ook discussies zijn op nationaal niveau. Daarom ben ik blij dat wij vandaag deze discussie voeren. Ik meen ook dat de discussie in de Tweede Kamer en in andere nationale parlementen ervoor heeft gezorgd dat de Europese Commissie zich duidelijker uitgesproken heeft over wat zij bedoeld heeft met deze richtlijnen, hetgeen uiteindelijk de implementatie en harmonisatie ten goede komt. Het gaat dus niet alleen om economische en juridische overwegingen maar vooral om de morele overwegingen. Dus wat mij betreft heeft het wel degelijk zin om deze discussie te voeren. Ik sprak zo-even al over de procedure tot nu toe. Ik noem de zes amendementen. Ook de Raad van State heeft zich uitgesproken over het wetsvoorstel. Het is bovendien twee keer controversieel verklaard door deze Kamer. Dat betekent dat het een moeilijk onderwerp is. Het houdt ook in dat het kabinet zich beraadt over wat er nu voorligt. Naar aanleiding van de maatschappelijke discussie acht dit kabinet een amendement zoals dat op stuk nr. 38 toelaatbaar. Dat is ook het resultaat van de maatschappelijke discussie. Daarom is zij zo belangrijk. Het amendement op stuk nr. 38 is een voorbeeld van wat er nationaal binnen de kaders van de richtlijn geregeld kan worden. Het amendement op stuk nr. 11 is strijdig met de richtlijn en draagt dus niet bij tot Europese harmonisatie.

De Tweede Kamer heeft in 2002 het geamendeerde wetsvoorstel goedgekeurd. De behandeling in deze Kamer is tweemaal vertraagd door de val van een kabinet. Wij staan nu aan de vooravond van het Nederlands voorzitterschap. Daarop gelet, is het van belang dat Nederland probeert om zoveel mogelijk met een schone lei te beginnen wat de implementatie van richtlijnen betreft.

Het dilemma was of het wetsvoorstel ingetrokken moest worden. Als het niet zou worden ingetrokken, was de vraag of reparatiewetgeving moest worden ontwikkeld of dat er een novelle moest worden uitgebracht. Mijn voorganger, de heer Ybema, heeft om drie redenen besloten, het geamendeerde wetsvoorstel niet in te trekken, overigens na rijp beraad en met instemming van het toenmalige kabinet. In de eerste plaats zou verdere aanhouding van de implementatie grote onzekerheid met zich brengen. In de tweede plaats zou een nieuw wetsvoorstel opnieuw tot amendering leiden met alle vertraging van dien. In de derde plaats zou de confrontatie met het Hof van Justitie kunnen uitmonden in een veroordeling.

Door het wetsvoorstel niet in te trekken, laten wij tevens zien dat wij onze verdragsrechtelijke verplichtingen serieus nemen. Wij zijn helaas wel aan de late kant. Spoedige implementatie kan nog leiden tot stopzetting van de procedure vanwege overschrijding van de termijnen, die op 19 september van het vorig jaar is begonnen. In Zweden is deze richtlijn onlangs geïmplementeerd. Tegen België, Duitsland, Frankrijk, Italië, Luxemburg en Oostenrijk lopen procedures, maar ook in deze landen is men, evenals in Nederland, bezig met de laatste stappen van de implementatie. Men beziet op welke manier de richtlijn alsnog geïmplementeerd kan worden opdat de veroordeling van het Hof afgewend kan worden.

De heer **Kox** (SP): U zegt dat wij de laatste stappen zetten. Als het echter gaat zoals u wilt, neemt de Kamer een wet aan die niet aanvaardbaar is voor de Europese Commissie. De wet zal vermoedelijk door het Hof van Justitie vernietigd worden en daarna moeten wij weer opnieuw beginnen. Ik kan dat moeilijk als een laatste stap zien.

Ik vind het een loffelijk streven om met een schone lei het voorzitterschap te aanvaarden, maar het lijkt mij niet verstandig om met het oog daarop dit soort principiële meningsverschillen tussen de Europese Commissie en de Nederlandse volksvertegenwoordiging onder tafel te vegen.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Als de wet vandaag wordt aanvaard, stopt de procedure voor te late implementatie en wordt de procedure inzake onjuiste implementatie in gang gezet. De wet wordt niet meteen vernietigd. Er is dus nog tijd om de wet zo aan te passen dat de procedure wegens onjuiste implementatie stopgezet kan worden. Ook die procedure zal tijd vergen.

De heer **Dees** (VVD): Nogmaals: u kiest een pragmatische benadering en geen principiële. Ik heb nog geen antwoord gekregen op mijn kernvraag hoe een regering van de Eerste Kamer kan vergen dat zij voor een wetsvoorstel stemt waarvan de regering zelf zegt dat het in strijd is met de Europese richtlijn. Dat is toch ongehoord?

Staatssecretaris **Van Gennip**: Ik heb niet alleen pragmatische argumenten. Ik blijf er echter wel op wijzen dat een veroordeling zal leiden tot een kostenpost van 1 à 2 mln per week. De kosten kunnen nog hoger worden als het Hof de indruk heeft dat wij er weinig aan doen. Dat is een pragmatisch, maar zeer kostbaar argument.

Het argument dat wij aan de vooravond van het voorzitterschap staan, is wel degelijk principieel. Dit geldt ook voor het argument van de wederkerigheid van de implementatie. Als wij een aantal richtlijnen niet implementeren, kunnen wij moeilijk van nieuwe lidstaten - ik noemde al consumentenbescherming en de staalindustrie -- of andere lidstaten vragen om zich daar wel aan te houden. Europa werkt alleen als wij wederkerig zijn in de implementatie. Dat is voor mij een principieel punt.

De heer **Dees** (VVD): Een novelle op dit punt kunt u toch in een uur schrijven en indienen? Met uw argumentatie inzake spoedige implementatie kunt u toch de Tweede Kamer overtuigen dat dit de beste weg is?

Staatssecretaris **Van Gennip**: Onze inschatting van wat spoedig kan en wellicht van wat spoedig is, verschilt misschien. Ik ga nog in op de aarzeling van een aantal leden over aanvaarding van het wetsvoorstel, waarbij ik een amendement strijdig acht met de Europese richtlijn. Mijn voorganger, de heer Ybema, heeft al op die strijdigheid gewezen. Het gaat overigens over één, niet onbelangrijke bepaling die problematisch is in het licht van de richtlijn. Het overgrote deel van het wetsvoorstel is wel in orde. Als een meerderheid van de Kamer tegen het wetsvoorstel blijkt te zijn, is de consequentie dat Nederland nog langer dan vier jaar in gebreke blijft.

De heer Dees heeft voorgesteld om amendement 11 via een novelle ongedaan te maken. Dat kost naar verwachting ten minste een halfjaar. Dit is zorgvuldig nagegaan, maar met advisering van de Raad van State en behandeling in de Tweede en de Eerste Kamer is een halfjaar gemoeid. Waarschijnlijk zal het Hof van Justitie Nederland veroordelen vanwege het niet implementeren van de richtlijn. Voor de eerste keer wordt Nederland -- terwijl het voorzitter is -- daarvoor veroordeeld. Daarnaast kan een dwangsom volgen, als het wetsvoorstel in strijd is met de Europese richtlijnen.

Ik realiseer mij dat ik deze Kamer een moeilijke keuze voorleg. De Europese wederkerigheid en het Europees voorzitterschap vind ik echter zeer belangrijke argumenten.

De **voorzitter**: Voor de laatste keer geef ik het woord aan de heer Dees, want ik heb de indruk dat de argumenten wel gewisseld zijn.

**

De heer **Dees** (VVD): Ik ben altijd heel bescheiden met interrupties.

Wij wisten toch allang dat Nederland voorzitter van de Europese Unie zou worden? Bij zijn aantreden had dit kabinet een politieke oplossing kunnen zoeken voor het voorliggende wetsvoorstel, dat twee keer controversieel is verklaard. Niets heeft de staatssecretaris belemmerd om op haar eerste werkdag op het idee te komen om hangende het wetsvoorstel, de novelle al bij de Tweede Kamer in te dienen.

De **voorzitter**: Mijn opmerking was niet aan u gericht, maar ik refereerde eraan dat alle sprekers op hetzelfde punt tamboereren. Daarvan dacht ik dat de argumenten wel gewisseld waren.

**

Staatssecretaris **Van Gennip**: Niet op mijn eerste werkdag, maar wel een week of vier na mijn aantreden heb ik de Kamer dit toegestuurd.

De heer **Dees** (VVD): Ook als een wetsvoorstel hier in behandeling is, kunt u een novelle indienen. Als u zegt dat u vanwege de tijd niet kiest voor een novelle, terwijl u wel de Kamer onder druk zet, vraag ik waarom u niet aan het begin van uw ambtsperiode zelf het initiatief hebt genomen om met een novelle te beginnen, zodat er geen tijdnood ontstaat.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Daarmee was ik vooruitgelopen op de discussie in deze Kamer en de schriftelijke uitwisseling van onze standpunten in de memorie van antwoord. Ik weet niet of u het leuk zou hebben gevonden als ik onmiddellijk een novelle zou hebben voorgesteld.

De heer **Dees** (VVD): Wij hebben onze schriftelijke inbreng in oktober geleverd. Toen was al duidelijk dat er grote problemen waren, vooral ten aanzien van het ene amendement. Er zijn precedentes, bijvoorbeeld bij het initiatiefwetsvoorstel dat deze week in de Kamer wordt behandeld, waarbij hangende de behandeling in de Eerste Kamer, de initiatiefnemers uit de Tweede Kamer ook met een novelle komen. Die weg had ook hier bewandeld kunnen worden.

Wat mij tegenstaat, is dat wij als het ware onder druk worden gezet vanwege de te late implementatie, terwijl de Eerste Kamer daar part noch deel aan heeft gehad. Wij hebben onze inbreng in oktober geleverd. Daar is pas vijf maanden later, overigens zeer goed, op gereageerd. Ik vind het oneigenlijk om die tijdsdruk in onze richting te gebruiken en ons te verzoeken, een wetsvoorstel te aanvaarden dat de staatssecretaris zelf in strijd met de richtlijn acht.

De **voorzitter**: Dit is duidelijk gewisseld.

**

Staatssecretaris **Van Gennip**: Ik begrijp dat ik iets moeilijks vraag. Ik geef nogmaals in overweging het komend voorzitterschap van de Europese Unie, de wederkerigheid van de implementatieverplichtingen en het pragmatische argument van één tot twee miljoen per week.

Wat betreft de tijdsduur wijs ik erop dat dit wetsvoorstel al twee jaar bij deze Kamer ligt. In die tijd zijn er twee kabinetten gevallen en dat heeft geleid tot controversieel-verklaring van dit onderwerp. En terecht. Dat het niet in de kabinetsformatie is geregeld, daar worden wij nu ook achteraf mee geconfronteerd. Wat dat betreft zitten wij samen met de Tweede Kamer in een soort Catch-22. Dat is het lastige van dit dossier. Er zijn veel discussies over geweest. Er is geamendeerd. Wij staan nu op het punt om knopen door te hakken. Wat dat betreft zitten wij met z'n drieën in hetzelfde schuitje: de Eerste Kamer, de Tweede Kamer en ik. Ik zit er een beetje tussenin.

De heer **Dees** (VVD): Ik denk dat de novelle in een paar dagen kan worden gemaakt. Het kabinet moet heel snel kunnen gaan. De Raad van State moet heel snel kunnen gaan. Het moet de staatssecretaris ook lukken om de regeringsfracties in de Tweede Kamer te overtuigen met de argumenten inzake ons Europees optreden. Ik heb uitgerekend dat het dan begin september behandeld kan worden. Dat is de Europese Commissie heel goed uit te leggen, omdat je dan goed implementeert.

Staatssecretaris **Van Gennip**: De suggestie om het de Europese Commissie uit te leggen is lastig. Zolang wij niet hebben geïmplementeerd, is het gesprek met de Europese Commissie heel erg moeilijk. En terecht. Op het moment dat de Europese Commissie ons toestaat om over deze of een andere richtlijn langer te doen, zullen zij dat aan 25 landen op 100 onderwerpen moeten toestaan. Dan gaat de wederkerigheid van de implementatie te gronde. Wat de discussie met de Europese Commissie moeilijk maakt, ook als ik om verheldering vraag, is dat wij achterblijven met de implementatie. Wij kunnen de Commissie niet vragen om ons nog een paar maanden te geven, want dan zullen andere landen dat ook op dit onderwerp of bij andere onderwerpen vragen.

Resumerend. Het is uiteindelijk aan de Eerste Kamer welke beslissing zij neemt; of zij kiest voor een novelle of voor reparatiewetgeving. Ik geef in overweging dat reparatiewetgeving aan de vooravond van het voorzitterschap, met een eerste veroordeling en wederkerigheid van de implementatie van de richtlijn, een heleboel zou schelen. Ik heb er begrip voor als de Kamer voor een novelle kiest.

De **voorzitter**: Een novelle komt van de regering en niet van deze Kamer.

**

Staatssecretaris **Van Gennip**: Dan vraagt de Kamer er toch om?

De **voorzitter**: Nee, u dient deze in.

**

Staatssecretaris **Van Gennip**: Als de Kamer niet akkoord gaat met reparatiewetgeving en het wetsvoorstel niet wil aanvaarden, kom ik met een novelle. Is dat de juiste verwoording? Oké.

Of het een novelle of reparatiewetgeving is, in beide gevallen zal ik mijn uiterste best doen om het zo snel mogelijk door de Tweede Kamer te laten gaan. Verder merk ik op dat de novelle of de reparatiewetgeving alleen over het amendement op stuk nr. 11 gaan, om de discussie zo smal mogelijk te maken. Welke weg wij ook kiezen, het zal alleen gaan om het corrigeren van de tegenstrijdigheid met de Europese richtlijn die in het amendement op stuk nr. 11 zit.

*N

De heer **Rabbinge** (PvdA): Voorzitter. Ik ben de staatssecretaris erkentelijk voor haar antwoord. Zij heeft gepoogd, zo uitgebreid mogelijk in te gaan op een aantal punten. Een aantal zaken is blijven liggen. Ik zal daar snel op ingaan.

Volgens de staatssecretaris zijn er drie redenen voor de maatschappelijke commotie, te weten de risico's, de morele bedenkingen en de misverstanden. Op de morele bedenkingen is zij uitgebreid ingegaan. Ik heb daar begrip voor. Het is waarschijnlijk de geëigende argumentatie. Over de misverstanden heb ik niets meer gehoord. Misschien doet zij dat nog in tweede termijn.

Het lijkt mij goed ten opzichte van de risico's wat nuances aan te brengen, vooral omdat het bij biotechnologie om een heel breed veld gaat. 80% van hetgeen op het gebied van biotechnologie gebeurt, is volstrekt geaccepteerd. Of het nu gaat om tissue culture of andere zaken, het is volstrekt geaccepteerd dat er octrooien en patenten zijn die zo goed mogelijk worden vastgelegd. Slechts 20% is niet geaccepteerd en dan betreft het de risico's die de staatssecretaris zo-even noemde. Van die 20% is echter 80% weer volledig geaccepteerd. Zo is het toepassen van genetisch gemodificeerde organismen (GGO's) voor het ontwikkelen van medicijnen geaccepteerd. Dat geldt ook voor genetisch gemodificeerde organismen voor industriële toepassingen. Ik draag een wit overhemd en dat is zo wit, omdat het gewassen is met een wasmiddel waar enzymen in zitten die met GGO's zijn voortgebracht. Dat is volledig geaccepteerd. De staatssecretaris heeft een dienstauto. Het is wellicht een BMW waarvan de bumper voor een deel is geconstrueerd met GGO's. Ook dat is volledig geaccepteerd. Wat niet is geaccepteerd, is het gebruik van een gen tegen borstkanker of van genetisch gemodificeerd voedsel. Het is goed te nuanceren en te relativiseren en aan te geven op welke gebieden risico's bestaan en op welke niet. Dat maakt het debat beter en netter.

De staatssecretaris heeft een nota toegezegd op het gebied van octrooirecht en ethiek. Nota's worden doorgaans niet behandeld in de Eerste Kamer. Ik zou het in dit geval op prijs stellen als deze nota naar de Eerste Kamer wordt gezonden, zodat wij in staat zijn onze opvatting daarover te geven, omdat zoals de staatssecretaris heeft kunnen vaststellen, er voor dit onderwerp veel belangstelling bestaat. Als uit de nota wetgeving voortvloeit, is het belangrijk dat daarover tijdig met de Eerste Kamer van gedachten wordt gewisseld.

De staatssecretaris heeft voorts gesproken over uitvindingen en ontdekkingen. Tussen beide bestaat een groot gradueel verschil. Het is belangrijk daar wat duidelijker over te zijn. Wij hebben bij interruptie gepoogd die duidelijkheid te krijgen, maar de staatssecretaris dient aan te geven waar het breekpunt ligt en waar het onderscheid wordt gemaakt. Hoe het precies zit, is niet duidelijk. Het verschil van geval tot geval en vergt dus een zeer duidelijke interpretatie. Je kunt dat van tevoren niet regelen. De drie-eenheid die de staatssecretaris steeds opvoert, creëert een schijnzekerheid. Duidelijk moet worden gemaakt om welke toepassingen het gaat. De afweging gaat altijd tussen nut en noodzaak.

De staatssecretaris heeft geantwoord dat men volledig vrij is te kiezen tussen octrooirecht en kwekersrecht. Dat lijkt mij niet erg verstandig, omdat er dan twee systemen naast elkaar bestaan. Er dient eenduidigheid te zijn. Als de Nederlandse overheid bij het ontwikkelen van nieuwe plantenrassen opteert voor de dynamiek van het stimuleren van het ontwikkelen van nieuwe rassen, dan moet zij niet opteren voor octrooien, maar voor kwekersrecht. De ontwikkeling stagneert dan niet, maar de overheid stimuleert dan de ontwikkeling,

want een ieder die een ras ontwikkeld heeft, krijgt de revenuen omdat iemand die rassen uitzaait, maar legt geen belemmeringen op aan de ontwikkeling van een nieuw ras op basis van het oude ras.

Dat bevordert de dynamiek. Bij octrooien doet men dat wel. Daar mag het niet. Om die reden vraag ik om een duidelijke keuze van de staatssecretaris. Zij moet ook kenbaar maken dat zij daarvoor opteert.

Een volgend punt betreft planten en dieren, in welk verband de staatssecretaris spreekt van een uitvinding. Dat is nieuw voor mij. Ik ben bioloog. Wij kunnen nieuwe constructen maken. Wij kunnen echter geen nieuwe soorten maken. Dat is maar goed ook. Ik hoop ook dat het niet gaat gebeuren. Het is van belang om hierover preciezer, helderder en duidelijker te zijn.

Een laatste punt is de novelle of de reparatiewet. Ik ben voorstander van een novelle. De staatssecretaris zegt zich daarbij te zullen beperken tot het amendement op stuk nr. 11. Ik raad haar aan om een aantal van de net toegelichte aspecten mee te nemen in de nadere uiteenzetting. Dat kan uitmonden in een novelle op het amendement op stuk nr. 11. Het is van belang de andere punten helder en duidelijk mee te nemen. Er ontstaan immers veel misverstanden. Dat zijn misverstanden die de staatssecretaris graag uit de weg wil ruimen.

Ik zou het op prijs stellen als wij ons niet tot Europa beperken, maar het mondiale aspect meenemen. Dat aspect wordt in de memorie van toelichting gemakkelijk onder het tapijt geschoven. Wij bewegen ons op dit gebied in een mondiale context. De nieuwe ontwikkelingen doen zich in India, China en een aantal zich snel ontwikkelende en industrialiserende landen voor. Het is niet verstandig om ons alleen te richten op de voorlopers in Europa en de Verenigde Staten. Wij moeten ook de belangen van anderen erbij betrekken.

*N

De heer **Van de Beeten** (CDA): Voorzitter. Ik krijg geen gelijk van de regering. Die ervaring heb ik al vaker opgedaan in de Kamer. Ik geef de staatssecretaris echter gelijk als zij stelt dat het wenselijk is om vandaag het wetsvoorstel af te handelen en de discussie over het amendement op stuk nr. 11 voort te zetten. Tegen de heer Dees zeg ik dat, zoals ook de heer Rabbinge heeft gezegd, dat de zaak bij het amendement op stuk nr. 11 niet klip en klaar is. In eerste termijn heb ik aan de heer Dees gevraagd of hij het amendement op stuk nr. 11 "tout court" ongedaan gemaakt wil zien. Wat betreft planten steun ik hem. Ik zie daar geen probleem. Met betrekking tot dieren wilde de heer Dees daarop niet nadrukkelijk ingaan. In het interruptiedebat met de staatssecretaris zei hij dat de novelle in een uur geschreven kan worden. Mede op grond van de argumenten van de heer Rabbinge heb ik de indruk dat dit niet het geval is. Wij moeten de tijd nemen om daar goed naar te kijken. Dat advies wil ik ook aan de staatssecretaris geven. Zij heeft mij weliswaar geen gelijk gegeven. Ik ben zo onbescheiden om te denken dat ik in belangrijke mate gelijk kan hebben. Wij kunnen daarover nog eens goed spreken bij behandeling van de reparatiewet.

De heren Dees en Kox spreken over de rol van de Eerste Kamer bij dit soort zaken. Ik moet zeggen dat ik de argumenten van de staatssecretaris over het voorzitterschap en de financiële consequenties, hoe

zwaarwegend ook in deze tijd, minder overtuigend vind. De andere argumenten die zij noemt, leggen gewicht in de schaal. Nederland heeft een verdragsverplichting met betrekking tot de implementatie. In het wetsvoorstel worden veertien van de vijftien materiële artikelen uit de richtlijn zonder meer correct geïmplementeerd. Wij voeren een discussie over één element. Sinds november vorig jaar loopt er een procedure tegen Nederland bij het Europese Hof. Dat is ook niet onbelangrijk. Wij kunnen constateren dat de lidstaten in toenemende mate tekortschieten in hun verplichtingen. Het gezag van het Europees recht wordt aangetast. Ook dat moeten wij meewegen. Als de wet wordt aanvaard, moet wat niet in overeenstemming is met de richtlijn gerepareerd worden met een reparatiewet. Dan hebben wij een "terme de grâce". Dan wordt de aanhangige procedure ingetrokken. Er kan weer overleg met de Commissie opgestart worden. De Commissie zal ons dan een termijn opgeven om te repareren wat in de opvatting van de Europese Commissie niet deugt. Juridisch gesproken is dat een volstrekt andere positie. Het past bij de opvatting van de Eerste Kamer, in het hier in overgrote meerderheid gehuldigde staatsrechtelijke gezichtspunt, om een dergelijke afweging te maken. Het is niet simpelweg zo dat van de Eerste Kamer niet gevraagd kan worden om een niet-deugdelijke wet te aanvaarden. Zo simpel ligt het naar mijn idee niet. Ik doe dan ook een beroep op de collega's van de VVD en de SP om dit mee te nemen.

*N

De heer **Dees** (VVD): Voorzitter. In mijn tweede termijn wil ik mij beperken tot de vraag of er een novelle moet komen of een wetswijziging. Wij hechten sterk aan een novelle. Ik wil een vergelijking trekken met de parabel van de koopman en de dominee. Normaal krijgt de VVD het etiket van de koopman en het CDA dat van de dominee. Nu zegt het CDA dat het wetsvoorstel maar moet worden geïmplementeerd omdat het ons anders centen kost en zegt de VVD als dominee dat wij dit wetsvoorstel niet kunnen aannemen omdat het strijdig is met de Europese richtlijn. Naar mijn mening mag er in de Eerste Kamer geen verschil zijn tussen de koopman en de dominee als het gaat om wetgeving die niet klopt. Beiden horen te zeggen dat wetgeving die niet klopt, ook volgens de regering niet, omdat die in strijd is met de Europese richtlijn niet hoort te worden aangenomen. Wij zijn hier toch juist om wetgeving te toetsen aan allerlei kwalitatieve aspecten? Eén daarvan is de Europese richtlijn. Dat is toch onze grondhouding.

De heer **Van de Beeten** (CDA): Ik weet niet welke CDA'er de heer Dees heeft horen spreken, maar ik heb gezegd dat ik het argument van de financiën dat de staatssecretaris hanteerde niet erg overtuigend vind.

De heer **Dees** (VVD): Ik heb toch goed begrepen dat de staatssecretaris tot uw politieke groepering behoort?

De heer **Van de Beeten** (CDA): Ja, maar wij hanteren hier toch het dualisme!

De heer **Dees** (VVD): Zeg dan maar het imaginaire CDA!

De heer **Van de Beeten** (CDA): Ik weet niet wat ik mij daarbij moet voorstellen, maar akkoord!

Er is ook nog het staatsrechtelijke argument van een verdragsverplichting om te implementeren. Natuurlijk moeten wij dan wel deugdelijk implementeren, maar als wij de keuze hebben om, terwijl er op dit moment een procedure aanhangig is, 14 artikelen wel te implementeren en 1 later te repareren of 15 artikelen omgeïmplementeerd te laten, kiest u dan nog steeds voor het laatste?

De heer **Dees** (VVD): De kern van mijn verhaal is dat ik nu verkeerd implementeren erger vind dan in september goed implementeren. Naar mijn mening is het heel wel mogelijk om dat in september goed te doen.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Ik denk dat de heer Dees gelijk heeft met zijn voorkeur voor de novelle. Als wij deze wet op dit moment zouden accepteren, zal die aan het Europese Hof worden voorgelegd die zal uitspreken dat het strijdig is met de richtlijn. Daartegen is geen beroep mogelijk. Bij een novelle kunnen wij wel corrigeren en zodanig dat de wet ook kans van slagen heeft bij het Europese Hof. Dat is bij een reparatiewet, waarvan je je moet afvragen of die weg via de Tweede Kamer wel mogelijk is, een veel riskantere route.

De heer **Dees** (VVD): Dat ben ik met u eens en ik ben dan ook blij dat u voor de novelle kiest.

U zei dat de staatssecretaris op een aantal punten eigenlijk wat dieper zou moeten ingaan, maar dat dit ook wel kan in de novelle. Op praktische gronden zou ik dat liever als twee aparte trajecten willen beschouwen. Anders wordt de novelle met zoveel andere onderwerpen belast dat het wel heel lang kan gaan duren voordat zij er is. Beperk de novelle tot de reparatie van het ene amendement. De gewichtige aspecten waarop de heer Rabbinge graag een wat diepere reactie van de staatssecretaris zou willen, zouden dan via een andere weg kunnen worden behandeld.

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Naarmate het debat vordert, wordt het er voor mij echt niet helderder op. De heer Dees zegt dat de novelle de koninklijke en de snelste weg is, maar wat maakt hem er zo zeker van dat daar aan de overkant een ruime meerderheid voor te vinden zal zijn? De Tweede Kamer heeft toch bij volle bewustzijn voor dit amendement gekozen, terwijl de regering heel duidelijk heeft gezegd wat zij daarvan vond? Toch heeft de Tweede Kamer voet bij stuk gehouden. Welke fractie gaat vloeibaar worden onder druk van deze regering en deze argumenten? De uwe was het al, maar welke andere fractie zal dan nog vloeibaar worden?

De heer **Dees** (VVD): Ik heb er alle vertrouwen in dat de opstelling die de CDA-fractie hier heeft gekozen en ook de opstelling van de staatssecretaris veel gewicht in de schaal kan leggen om in de Tweede Kamer een meerderheid voor die novelle te krijgen.

Zeker nu ook de PvdA-fractie van de Eerste Kamer zich daarbij heeft aangesloten, hoop ik dat onze geestverwanten aan de overkant dit als extra argument zullen ervaren om snel akkoord te gaan met een dergelijke novelle. De Tweede Kamer moet toch ook gevoelig zijn voor het argument dat het laat en zeker verkeerd implementeren enorme problemen geeft.

Ik hoop dus dat de staatssecretaris, gehoord de Kamer, voor de weg van een novelle kiest. Wij zullen ons

ervoor inspannen en eraan commiteren om daar snel aan mee te werken.

*N

De heer **Van den Berg** (SGP): Voorzitter. Wij voeren een stevig debat met de staatssecretaris. Wij hebben een aantal keren over ethiek gesproken en wat daaronder wordt verstaan. Uiteraard heeft de implementatieplicht, waar de staatssecretaris heel sterk aan hecht, ook een ethisch gehalte.

Heel nadrukkelijk hebben de fracties waarvoor ik het woord voer om een ethisch toetsingskader gevraagd. Is dat er? De staatssecretaris heeft geantwoord dat er een nota komt. Wordt dat het toetsingskader? Op dit moment hebben wij daar niets aan. Een andere mogelijkheid is dat de staatssecretaris zegt dat het ethisch toetsingskader van het kabinet is: gen, functie en industriële toepassing. Dit punt is voor mij nog niet helder. Ik wil dan ook graag dat de staatssecretaris hierop ingaat.

Ik heb heel nadrukkelijk een vraag gesteld over patentering van levende organismen. Daarbij moet rekening worden gehouden met de wetten van het leven. Doe je dat niet, dan gaat dat ten koste van de biodiversiteit. Hoe is dit punt meegewogen? Ik heb de staatssecretaris hier niets over horen zeggen. Ook is de staatssecretaris niet ingegaan op mijn vraag of het biodiversiteitsverdrag hier naast is gelegd. Ik wil graag dat zij hierop alsnog antwoordt.

De discussie heeft zich toegespitst op de vraag of er een novelle moet komen of een reparatiewetgeving. Als het een novelle wordt, waarin de staatssecretaris zich beperkt tot het amendement op stuk nr. 11, is dat voor de fracties waarvoor ik het woord voer niet voldoende.

*N

De heer **Kox** (SP): Voorzitter. Ik verstond de laatste woorden van de heer Van den Berg niet goed. Gaan de fracties van de ChristenUnie en de SGP voor het wetsvoorstel stemmen?

De heer **Van den Berg** (SGP): Ik heb gezegd dat, wanneer de novelle alleen op het amendement op stuk nr. 11 wordt toegespitst, dit niet voldoende is voor de fracties waarvoor ik het woord heb gevoerd. Dat zijn de fracties van de SGP en de ChristenUnie.

De heer **Kox** (SP): Dit betekent dat u vandaag voor het voorstel stelt?

De heer **Van den Berg** (SGP): Nee, ik heb gezegd dat ik de novelle eerst wil zien. Daarbij wil ik nagaan of daarin meer is geregeld. Daartoe heb ik een aantal principiële vragen gesteld. Ik hoop dan ook dat de staatssecretaris daarop antwoordt.

De heer **Kox** (SP): Dit geeft aan dat het nu knap ingewikkeld aan het worden is. De staatssecretaris heeft ook terecht gezegd dat het een moeilijk dossier is dat al lang loopt. Er is ook sprake van een catch 22-situatie. Je zult maar tussen de Tweede Kamer en de Eerste Kamer in

zitten. Ik kan mij ook plezieriger omstandigheden voorstellen. Maar ach, het salaris van de staatssecretaris en dat van ons is hierop ook gebaseerd. Stel je voor dat wij alleen maar makkelijke zaken zouden behandelen!

De vraag is toch wat deze Kamer nu moet beslissen. Moeten wij, alles afwegend, toch maar “nee” zeggen tegen dit wetsvoorstel? Een andere mogelijkheid is dat de staatssecretaris het wetsvoorstel mee terugneemt en een novelle gaat maken. Of moeten wij “ja” zeggen, omdat er tenslotte toch in staat wat de Tweede Kamer wil en wat een deel van deze Kamer wil?

Wij moeten de beslissing om ons terug te fluiten maar aan de Europese Commissie en aan het Europees Hof van Justitie overlaten. Het betoog van de staatssecretaris is zeer pro-Europees. Dat siert haar. Zij zegt dat wij de volgende voorzitter van de Europese Unie zijn en dat wij niet van anderen iets kunnen vragen als wij het zelf niet doen. Zij zegt ook dat het geen gezicht is als wij ons op dit punt slecht gedragen. Dat wil ik allemaal van haar aannemen, maar ik vind haar verhaal te veel Europees en te weinig Nederlands. Ik begrijp dat zij liever niet bezoedeld aan het Voorzitterschap begint en dat zij niet anderen de maat wil nemen, terwijl Nederland niet het goede voorbeeld geeft. Ik weet dat zij zich afvraagt wat andere landen wel niet zullen zeggen. Ook weet ik dat het klauwen met geld kost, wel zo'n een à twee mln per week. Dit is nog een conservatieve schatting. Het tikt in ieder geval aardig aan, dat klopt. De regering had echter ook de kant van het parlement kunnen kiezen. Zij had kunnen zeggen dat het parlement dit nou eenmaal had besloten. Zij had achter de wil van het parlement kunnen staan en zien waar het schip strandde. Zo had de regering zich ook kunnen opstellen.

De staatssecretaris wijst erop dat wij nu eenmaal in het Europees project zitten en dat de Europese samenwerking nu eenmaal vereist dat je op het ene terrein iets geeft en op het andere terrein iets neemt. Ik vind echter dat Brussel wel erg bazig is. Brussel schrijft ons iets voor. Met "ons" bedoel ik een heleboel landen die deze regelgeving eigenlijk niet willen, zeker niet op het meest cruciale punt dat wij hebben besproken.

Alles afwegende, neigt mijn fractie ernaar om voor dit voorstel te stemmen. Dan zal de strijd nog verder moeten worden gestreden met de Europese Commissie en met het Hof van Justitie. Ik moet zeggen dat het betoog van collega Dees gloedvol is, maar als hij het over dominees en koopmannen heeft, moet ik denken aan het gezegde dat als de vos de passie preekt, de boer op zijn kippen moet passen. De heer Dees denkt natuurlijk dat hij via een novelle alsnog zijn zin krijgt. Hij heeft zijn zin in de Tweede Kamer namelijk niet gekregen. Ik roep de fractie van de PvdA om daarover na te denken alvorens de steun aan de liberalen te geven. Haar fractie in de Tweede Kamer heeft dat ook niet gedaan.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Dit is wel zeer goedkoop. Het gaat er natuurlijk om dat wij signaleren dat dit wetsvoorstel wordt voorgelegd aan het Europese Hof van Justitie, zodra het wordt aanvaard. U weet ook dat het Hof het dan strijdig verklaart met de richtlijn en dat het wetsvoorstel ongedaan wordt gemaakt, terwijl de Eerste en de Tweede Kamer het breed dragen na daarin door middel van amendementen het een en ander te hebben veranderd. Er is geen beroep mogelijk. Dan gebeurt precies wat u als groot probleem signaleert, namelijk dat wij van Europa te horen krijgen hoe wij ons dienen te gedragen. Dat wilt u

niet, vandaar dat het verstandig is om te kijken of wij via een novelle de zaak zodanig kunnen aanpassen en regelen dat de strijdigheid ongedaan wordt gemaakt zonder dat de belangen en de doeleinden in het gedrang komen. De VVD-fractie in deze Kamer heeft op een aantal punten duidelijk een ander standpunt dan de VVD-fractie in de Tweede Kamer. Dat is juist opvallend!

De heer **Kox** (SP): Dat geldt ook voor uw fractie in de Tweede Kamer. Zij is het zo maar eens met wat u hier doet.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Vanzelfsprekend! Wij hebben daar rechtstreeks contact over.

De heer **Kox** (SP): U zegt dus dat wij nu maar beter kunnen buigen omdat wij anders klappen krijgen van de Europese Commissie en van het Europees Hof van Justitie?

De heer **Rabbinge** (PvdA): Wij zijn niet aan het buigen. Wij zijn aan het verhelderen, aan het verduidelijken en aan het verbeteren.

De heer **Kox** (SP): De fracties van uw en mijn partij hebben in de Tweede Kamer voor het amendement op stuk nr. 11 gestemd.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Zeker!

De **voorzitter**: U moet elkaar laten uitpraten.
**

De heer **Kox** (SP): Nu haalt u uw eigen besluitvorming via een omweg onderuit.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Nee, u hebt gezien in de inhoud van het amendement en de toelichting daarop dat zodra je het verbijzondert en explicieter maakt, het meer overtuigingskracht heeft en het veel beter past bij de manier waarop de richtlijn wordt gehanteerd.

De heer **Kox** (SP): Als wij het verhelderen op de wijze waarop uw en mijn fractie willen, zegt men in Brussel: "Nou weten wij precies wat u bedoelt. Dat was niet de bedoeling". Dat is volgens mij de uitkomst daarvan. U wijst terecht op het dilemma dat ontstaat als deze wet hier wordt goedgekeurd maar hogerop op problemen stuit. Ik wil de fractie van de PvdA het volgende in overweging geven. Haar weg levert geen gegarandeerd succes op. Ik weet namelijk niet wat de Tweede Kamer gaat doen. Het is toch mogelijk dat wij ons verstaan met andere landen in Europa die precies de zelfde problemen hebben als wij? Waarom moeten wij er op voorhand van uitgaan dat het moet gebeuren nu de Europese Commissie dat beslist heeft en dat daar niet meer aan te tornen valt? In dat Europa, waar Brussel ondanks alle goede argumenten en verzet van de lidstaten toch beslist, wil ik niet leven. Dan is Europa niet “best belangrijk”, maar “best bazig”. Dat wil ik liever niet hebben. Daarom zullen wij in deze omstandigheden voor dit gemankeerde wetsvoorstel stemmen.

De **voorzitter**: In tweede termijn en voor de interruptiemicrofoon is bij voortduring over de drie-eenheid gesproken. Dat is per definitie een moeilijk

onderwerp. Maar misschien kan de staatssecretaris wel gelijk antwoorden.

**

*N

Staatssecretaris **Van Gennip**: Ik ga eerst op een aantal inhoudelijke vragen in en vervolgens kom ik op de vraag "hoe nu verder".

De heer Rabbinge vroeg naar een aantal misverstanden, maar misschien kan ik het beter verhelderingen noemen. Met de discussie over de drie-eenheid hebben wij bijvoorbeeld een van die verhelderingen aangepakt. Dat is de belangrijkste verheldering. Het woord "misverstand" vat het niet helemaal, want dat suggereert dat bij de ontvanger iets mis zit. Ik denk echter dat er door de zender zo nu en dan ook wat onduidelijk gezonden is. Dan doel ik op de Europese Commissie. Ik ben blij dat wij vandaag duidelijk hebben kunnen maken, dat het om de drie-eenheid gaat.

De heer Van de Beeten sprak over artikel 4, lid 2. Als hij in deze discussie gelijk heeft en ik niet, een kans die zeker aanwezig is, dan kunnen wij gewoon het wetsvoorstel aannemen. Dan hoeven wij verder niet moeilijk te dopen. Het Europese Hof van Justitie zal het dan ook goedkeuren. Dan krijgen wij geen infractieprocedure vanwege onjuiste implementatie aan onze broek. De Raad van State heeft gezegd dat het in strijd is met de richtlijn, maar de heer Van de Beeten vond het niet in strijd met de richtlijn. Ik kies op dit moment voor de Raad van State, al is het maar omdat daarin meer mensen vertegenwoordigd zijn dan de heer Van de Beeten, die alleen is. Het zou voor mij heel prettig zijn als de Eerste Kamer zijn oordeel deelt, want dan wordt het wetsvoorstel vandaag aangenomen. Ik geloof echter dat zijn oordeel niet door de Eerste Kamer wordt gedeeld. Ik kom straks nog op het pleidooi van de heer Van de Beeten voor reparatiewetgeving.

De heer Rabbinge sprak over het octrooirecht en het kwekersrecht en zei dat hij een duidelijke voorkeur heeft voor het kwekersrecht. De TRIPS-overeenkomst gaat uit van een keuzemogelijkheid. Kwekersrecht kun je beschouwen als een zogeheten "sui generis"-bescherming, dus een bescherming van de gehele eigen soort. Wij willen bedrijven geen keuze opleggen. Zij moeten zelf kunnen bepalen wat in hun specifieke omstandigheden de meeste voordelen biedt. Dat is de ene keer een kwekersrecht en de andere keer een octrooi. Het opleggen van die keuze past niet in het kabinetsbeleid en ook niet in de internationale relaties of de internationale verdragen daarover.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Nu komt de staatssecretaris met totaal iets nieuws. Zou het kwekersrecht niet passen?

Staatssecretaris **Van Gennip**: Nee, ik zei dat de keuze aan het bedrijf moet zijn of het voor kwekersrecht of octrooirecht kiest. U vroeg mij om uit te leggen waarom het kwekersrecht niet boven het octrooirecht gaat en waarom wij het kwekersrecht niet opleggen aan bedrijven.

De heer **Rabbinge**: Nee, dat vroeg ik niet. U zei dat men mag kiezen. Het kwekersrecht geldt met name bij de plantenveredeling. Op allerlei andere terreinen geldt het niet. De Amerikaanse benadering is erop gericht om dat

kwekersrecht een kopje kleiner te maken en volledig op octrooi in te zetten, opdat grote firma's, zoals Monsanto en Novartis, in staat zijn een claim te leggen op de kleine zaaizaadindustrie. Die wordt dan niet alleen in Europa, maar ook in de ontwikkelingslanden vermoord. U en ik willen niet dat dat plaatsvindt. Daarom zeg ik: opteer voor het kwekersrecht en zeg niet naïef dat ze het zelf wel oplossen. Zo zal het immers niet lukken.

Staatssecretaris **Van Gennip**: De heer Rabbinge kan van mij aannemen dat mijn collega Veerman het kwekersrecht een warm hart toedraagt en er zeker op zal toezien dat dit niet overschaduwd wordt door het octrooirecht.

De heer Rabbinge heeft ook gevraagd naar het grijze gebied tussen de uitvinding en de ontdekking. Octrooiverlenende instanties voeren octrooiwetten uit die wij vaststellen. Zij toetsen de voor octrooi aangemelde uitvindingen op de houdbaarheid in octrooirechtelijke zin. Ik neem aan dat ik de juristen niets nieuws vertel. Het moet dan wel gaan om iets nieuws, iets inventiefs en iets industrieel toepasbaars. Bij ontdekking is sprake van iets wat al bestond voordat de ontdekker het in de gaten had. Ontdekkingen komen dus sowieso nooit voor octrooi in aanmerking. Dat is de basis van ons octrooirecht. Een ontdekking kan wel de basis vormen voor een uitvinding. Als die ontdekking gecombineerd wordt met een praktische toepassing die de oplossing vormt voor een technisch probleem, heb je een uitvinding. Alleen indien daarvan sprake is, heb je een voor octrooi vatbare uitvinding. Er moet dus een nieuwe toepassing of werkwijze ontdekt worden. Het grijze gebied tussen ontdekking en uitvinding wordt dus praktisch ingevuld door de octrooiverlenende instanties, maar ook door partijen die bezwaar aantekenen of in beroep gaan omdat zij vinden dat er te veel of te weinig octrooirecht is verleend. Wat dat betreft, ontstaat het dus ook in de verleningspraktijk en de invulling die de octrooiverlenende instanties daaraan geven. Het is ook niet aan mij om vandaag iets over vlinders te zeggen, want ik ben geen octrooiverlenende instantie.

De heer Van den Berg heeft gevraagd naar het verlies van biodiversiteit. Mijn excuses, ik ben inderdaad vergeten om die vraag in eerste termijn te beantwoorden. Met moderne genetische technieken kun je allerlei nieuwe organismen creëren, zoals micro-organismen, planten en dieren, bij voorkeur met nuttige eigenschappen. Die kunnen dus de biodiversiteit vergroten. Dat neemt niet weg dat op het moment dat je het introduceert in het milieu, je van tevoren heel goed moet nagaan of het verantwoord is vanuit de optiek van milieubescherming, veiligheid en gezondheid van mens en dier. Daarbij spelen ethische en morele aspecten een rol. Het vorig jaar is er op verzoek van de Tweede Kamer een beleidsnota uitgebracht die is getiteld "Verantwoord en zorgvuldig toetsen, een integraal toetsingskader voor biotechnologische ontwikkelingen". Die gaat met name in op de wettelijke regelingen voor R&D en de toepassing van onderzoeksresultaten. Het octrooirecht kan een recht geven om aan iemand anders iets te verbieden, maar er is andere wetgeving nodig om R&D en toepassingen van onderzoeksresultaten aan banden te leggen wanneer wij dat nodig vinden. Met of zonder octrooi kun je de uitvinding toch toepassen in het geheim, tenzij er sprake is van specifieke wetgeving aan het begin of aan het eind van het traject. Wat dat betreft moet het dus ook gezien worden in

combinatie met andere wetten. De gezamenlijke notitie die beloofd is aan de Tweede Kamer kan ik uiteraard ook doen toekomen aan deze Kamer. In november 2003 hebben wij in het kader van het standpunt over de studies de Kamer bericht over de effecten van genootschappen op innovatie, gezondheidszorg en wetenschappelijk onderzoek. Daarin hebben wij een aantal aanzetten gedaan voor deze discussie en hebben wij ook beloofd dat wij met een aparte notitie komen over de ethische aspecten van octrooien op biotechnologische uitvindingen.

Vervolgens ga ik in op de vraag wat nu verder te doen inzake de te volgen procedure rond dit wetsvoorstel. Ik ben ingenieur, dus ik kan ook goed tellen. Dus u kunt zich voorstellen waar mijn conclusie naartoe gaat. Ik had het niet beter kunnen verwoorden dan de heer Van de Beeten, dat wij onderdeel zijn van de Europese Unie en wij daarmee een aantal verantwoordelijkheden op ons hebben genomen. Een heel duidelijke verantwoordelijkheid en steunpilaar van de samenwerking in Europa is de wederkerigheid van het implementeren van richtlijnen. Op het moment dat wij een richtlijn niet implementeren kan ik in mijn gesprekken met andere landen, met name met nieuwe lidstaten, nauwelijks van hen eisen dat zij zich houden aan de regels voor staatssteun en dat ze aan consumentenbescherming doen. De wederkerigheid van de rechtspraak is het principe waarop Europa is gebaseerd. Op het moment dat wij niet meegaan met het democratische proces zoals dat in Europa plaatsvindt, zagen wij aan de poten van wat Europa is. Het is een zeer principiële punt dat je zegt dat de wederkerigheid van de implementatie hierbij een rol behoort te spelen.

Als de heer Kox zegt dat ik te veel Europees ben en te weinig Nederlands, dan beschouw ik dat als een compliment.

De heer **Kox** (SP): Ik niet.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Dat weet ik, maar voor is het dat wel. Ook Europa is een democratisch proces, waarvan het Europees Parlement en de Europese Raad deel uitmaken. Wij zijn een onderdeel van Europa. Wat er in Brussel gebeurt, is de kern van wat er hier dagelijks met ons gebeurt.

De heer **Rabbinge** gaat uit van de veronderstelling dat wanneer dit wetsvoorstel vandaag of op een ander moment door de Eerste Kamer wordt aanvaard, het wetsvoorstel aan het Europese Hof wordt voorgelegd. Ik kan hem zeggen dat dit niet het geval is. Op het moment dat de Eerste Kamer akkoord gaat, wordt de lopende procedure vanwege te late implementatie bij het Hof gestaakt en wordt een nieuwe procedure bij het Hof gestart vanwege onjuiste implementatie.

Het wordt dus niet sowieso aan het Hof voorgelegd. De Commissie moet die procedure starten. Als wij reparatiewetgeving starten, kan dit voor de Commissie aanleiding zijn om te wachten met de procedure vanwege het onjuist implementeren. Wij hopen dan tijd in te halen. Die procedure duurt namelijk twee jaar. Als wij de reparatie heel snel kunnen uitvoeren, zoals de heer Dees denkt, dan halen wij de Europese Commissie in.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Dat is dan in feite hetzelfde als het uitbrengen van een novelle. Een novelle is niet veel anders dan een reparatie. Het enige verschil is dat in het

andere geval de wet nu wordt geaccepteerd onder de uitdrukkelijke toezegging dat een reparatiewet volgt met de omslachtige procedure die daaraan verbonden is. Een novelle richt zich op het desbetreffende onderdeel en dat lijkt mij de beste weg.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Ik begrijp dat de meerderheid van de Kamer deze mening is toegedaan. Tot de tijd dat de novelle in deze Kamer is afgehandeld, blijft Nederland in gebreke. Tot dat moment kan ik moeilijk gesprekken aangaan met de Europese Commissie over verheldering of over implementatie van richtlijnen in andere landen. Zolang Nederland in gebreke is, kan ik niet hard optreden en moet ik mij bescheiden opstellen.

De heer **Van de Beeten** (CDA): Ik wijs de heer **Rabbinge** erop dat het beëindigen van de procedure bij het Europese Hof juridisch en staatsrechtelijk belangrijk is. Als wij het wetsvoorstel aanvaarden, is die procedure van de baan. Dat lijkt mij een wezenlijk punt van afweging, ook voor de PvdA-fractie. De Commissie geeft ons echt nog wel even tijd om tot reparatie te komen.

De **voorzitter**: De meningen zijn helder op dit punt.
**

Staatssecretaris **Van Gennip**: De heer Dees heeft toegezegd, mee te zullen werken aan een snelle afhandeling van de novelle. De heer **Rabbinge** is ervan overtuigd dat zijn fractie in de Tweede Kamer daar eveneens aan mee zal werken. Daarop gelet, ben ik bereid om het wetsvoorstel aan te houden. Ik beloof dat ik zo spoedig mogelijk een novelle zal uitbrengen. Ik kan nu al zeggen dat die novelle zich richt op het amendement op stuk nr. 11. Als zij de discussie daartoe kunnen beperken, komt dat de snelheid van behandeling ten goede.

De heer **Rabbinge** (PvdA): Dit betekent dat alle andere amendementen geaccepteerd worden. De novelle handelt over het punt dat door de heer Dees aanhangig is gemaakt. Als wij de zogenaamde drie-eenheid hanteren, moeten wij daar uit kunnen komen.

Staatssecretaris **Van Gennip**: De andere amendementen zijn ofwel niet strijdig of gewoon toelaatbaar. Inhoudelijk gaat het inderdaad om de zogenaamde drie-eenheid waar de heer Dees als eerste aan refereerde. Overigens denk ik dat wij het inhoudelijk eens zijn.

De heer **Kox** (SP): Mevrouw de staatssecretaris, u zei dat u niet voor niets een opleiding tot ingenieur heeft gevolgd, want daardoor u kunt tellen. Ik tel echter alleen de fracties van PvdA en de VVD en dat is geen meerderheid.

De **voorzitter**: U hebt zelf naar het stemgedrag van de heer Van den Berg gevraagd.

**

De heer **Kox** (SP): Ik heb begrepen dat hij eerst nog het antwoord wilde afwachten, maar blijkbaar stemt hij in met een novelle.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Mijnheer Van den Berg, het ligt aan u!

De heer **Van den Berg** (SGP): Te zijner tijd zal duidelijk worden of ik instem met een novelle, maar ik zal tegen het wetsvoorstel stemmen zoals het nu voorligt.

De heer **Dees** (VVD): Namens de fractie van D66 mag ik met groot genoegen verklaren dat zij de lijn van de novelle graag ondersteunt.

Staatssecretaris **Van Gennip**: Ik houd daarmee vast aan wat ik heb gezegd. Ik beloof de Kamer, zo spoedig mogelijk met een novelle te komen en houd, gehoord de beraadslagingen, het wetsvoorstel aan.

Ik heb het bijzonder op prijs gesteld om deze discussie te voeren, niet alleen vanwege de grondrechtelijke discussie over de implementatieverplichtingen in Europees verband en ons naderend voorzitterschap, maar vooral omdat dit onderwerp een brede maatschappelijke discussie verdient. Mijnheer Van den Berg, u hebt helemaal gelijk dat u mij daar even aan herinnerde. Dit onderwerp kan niet zonder een grondige, brede maatschappelijke discussie. Ik ben blij dat wij die vanmiddag gevoerd hebben.

De beraadslaging wordt geschorst.

De **voorzitter**: Ik constateer dat de staatssecretaris met een novelle zal komen.

**

Sluiting 17.28 uur

